

Speciallärares perspektiv på mobbning i årskurserna 7–9 i finlandssvenska skolor

Ronja Laaksonen

Magisteravhandling i specialpedagogik
Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier
Åbo Akademi
Vasa, 2020

Abstrakt

Författare Laaksonen Ronja	Årtal 2020
Arbetets titel Speciallärares perspektiv på mobbning i årskurserna 7–9 i finlandssvenska skolor	
Opublicerad avhandling för magisterexamen i specialpedagogik Vasa: Åbo Akademi. Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier	Sidantal 68
Projekt inom vilket arbetet gjorts Datainsamling inom projektet KOMPIS	
Referat <p>Mobbning är ett betydande folkhälsoproblem hos barn och unga över hela världen. Idag har lärarna en viktig roll i det mobbningsförebyggande arbetet i skolan men trots det upplever många av dem att deras kunskaper inte räcker till. Lärarnas definition av och perspektiv på mobbning är avgörande för hur de förebygger, hanterar och ingriper i mobbningsituationer. Tidigare forskning tyder på att det idag finns ett begränsat antal studier kring speciallärares perspektiv på mobbning.</p> <p>Syftet med avhandlingen är att undersöka speciallärares definition av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet i årskurs 7–9 i finlandssvenska skolor. Utgående från syftet har följande tre forskningsfrågor utarbetats:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Hur definierar speciallärare mobbning?2. Vilka möjligheter upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet?3. Vilka utmaningar upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet? <p>För att besvara på forskningsfrågorna har en kvalitativ studie gjorts. Insamlingen av data skedde inom ramen för projektet KOMPIS – Kunskap om Mobbningsprevention i Svenskfinland. I denna avhandling används data från sju semistrukturerade intervjuer. Respondenterna arbetar som speciallärare i svenskspråkiga årskurs 7–9 i Egentliga Finland, Nyland, Österbotten och Norra Österbotten. Alla intervjuer har transkriberats och i analyskedet har kvalitativ innehållsanalys tillämpats. I tolkningen av resultaten har hermeneutisk forskningsansats använts.</p> <p>Resultaten visar att speciallärarna definierar mobbning som ett upprepat beteende där utsattheten sker i ett ojämlikt maktförhållande. Mobbing kan ta sig uttryck verbalt, socialt, psykiskt och fysisk. Mobbningsupplevelsen kan styras av känslor och tidigare utsatthet. Vad gäller det mobbningsförebyggande arbetet i skolan visar resultaten att speciallärare upplever kollegialt stöd, mindre undervisningsgrupper och antimobbingsprogram som möjligheter. Möjligheterna är också personlighet och erfarenhet samt speciallärares handledande roll i skolmiljön. Utmaningarna är resurser och stora undervisningsgrupper samt att mobbningen är svårupptäckt.</p>	
Sökord <i>mobbning, skolmobbning, definition, mobbningsförebyggande, speciallärare</i> <i>kiusaaminen, koulukiusaaminen, määritelmä, kiusaamisen ehkäisy, erityisopettaja</i> <i>bullying, school bullying, definition, bullying prevention, special education teacher</i>	

Innehåll

Abstrakt

1 Inledning	4
1.1 Bakgrund och val av forskningsområde.....	4
1.2 Min förförståelse	6
1.3 Avhandlingens disposition	7
2 Teoretisk referensram	8
2.1 Definition av mobbning	8
2.2 Mobbningens orsaker och konsekvenser	11
2.3 Insatser för att förebygga mobbning i skolan.....	13
2.3.1 Antimobbningsprogram	14
2.4 Lärare och speciallärares perspektiv på mobbning	16
3 Metod och genomförande	19
3.1 Syfte och forskningsfrågor	19
3.2 Kvalitativ forskningsmetod och hermeneutisk ansats.....	19
3.3 Datainsamling	21
3.3.1 Projekt KOMPIS.....	21
3.3.2 Semistrukturerad intervju	24
3.4 Genomförande, bearbetning och analys av data	26
3.5 Kvalitetskriterier och forskningsetik.....	28
4 Resultatredovisning	30
4.1 Speciallärares definition av mobbning.....	30
4.2 Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet	35
4.3 Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet.....	43

5 Diskussion	50
5.1 Resultatdiskussion.....	50
5.1.1 Speciallärares definition av mobbning	50
5.1.2 Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet.....	53
5.1.3 Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet.....	55
5.2 Metoddiskussion	57
5.3 Slutsats, vidgad förståelsehorisont och förslag på fortsatt forskning.....	59
Litteraturförteckning.....	62

Bilagor

Bilaga 1. Förfrågan till rektorer om medverkande i intervjustudie

Bilaga 2. Förfrågan om intresse för deltagande i intervju

Bilaga 3. Underlag för intervju

Tabeller

Tabell 1: Data om respondenterna	23
---	----

Figurer

Figur 1: Systemteorin utgående från Bronfenbrenners (1979) beskrivning	12
---	----

Figur 2: Definition av mobbning	30
--	----

Figur 3: Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet	35
---	----

Figur 4: Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet	43
--	----

1 Inledning

I detta kapitel presenteras inledningsvis bakgrunden för avhandlingen och valet av forskningsområde motiveras. Vidare klargör jag min förförståelse av området. Avslutningsvis redogörs för avhandlingens disposition.

1.1 Bakgrund och val av forskningsområde

Thomas m.fl. (2018) belyser mobbning som ett allvarligt och betydande folkhälsoproblem hos barn och unga över hela världen. Utbildningsstyrelsen (2014) anser att skolan är en miljö där alla elever har rätt att känna sig trygga och där mobbning, trakasserier och våld inte ska tillåtas. Trots det menar Menesini och Salmivalli (2017) att mobbning är ett allvarligt och komplicerat problem, både i dagens samhälle och skolor. I skolkontexten är mobbning den vanligaste formen av våld bland barn och unga. Bortsett från en hel del tidigare forskning om mobbning och antimobbningsprogram rapporterar många elever att de fortsättningsvis utsätts för mobbning av sina klasskamrater. Enligt Hallberg (2016) räknar man i forskning med att 60 procent av alla skolbarn någon gång blir mobbade.

Orsakerna till att mobbning är ett allvarligt problem är de psykologiska skadorna som mobbning medför, menar Sullivan (2011). Vidare betonar Ellmin (2014) att utsattheten för mobbning både har kort- och långsiktigt allvarliga konsekvenser. Dessa är till exempel ökad risk för depression och självmordstankar, ensamhet, ökad frånvaro, försämrad prestation i skolan och känslan av osäkerhet.

Mobbning har också varit aktuellt tema i nyhetsrapporteringen under en lång tid. Bland annat har undervisningsminister Andersson uttalat sig i olika media efter ökat våld i skolor. I en artikel av Blomqvist (2020) på Svenska Yle berättar undervisningsminister Li Andersson att ett åtgärdsprogram ska skapas i samarbete med olika sektorer för att förebygga mobbning och våld i skolan. Hon betonar allvaret med mobbning och säger att det är ett resultat av att samhället inte har lyckats trygga barns rättigheter.

Enligt Hallberg (2016), Menesini och Salmivalli (2017) samt Olweus (1996) innebär mobbning ett upprepat och aggressivt beteende som görs avsiktligt mot en annan

individ och där maktförhållandet är i obalans. Vidare betonar Naylor m.fl. (2006) att mobbning kan ta sig uttryck verbalt, socialt eller fysiskt. Mobbningen ser inga gränser och finns därför i skolan, i hemmet, under fritiden och på arbetsplatsen. Hallberg (2016) samt Herkama och Salmivalli (2018) menar att en stor del av dagens mobbning sker på sociala medier, där den är väldigt svår att se och hantera.

Lee (2006) menar att alla lärare spelar en viktig roll i det mobbningsförebyggande arbetet. Deras definition av och perspektiv på mobbning är avgörande för hur de förebygger, hanterar och ingriper i mobbningsituationer. Trots det uppger Sullivan (2011) att många lärare upplever att de inte når mobbningen och att kunskaperna i hur den kan tacklas inte räcker till. En stor del av mobbningen sker utan lärarnas kännedom. Naylor m.fl. (2006) betonar att tidigare forskning tyder på att lärare i hög grad definierar mobbning som fysisk, verbal och obalans i makt. Färre än en fjärdedel anser att social exkludering, avsiktlighet och upprepande hör till definitionen. Pearson (2018) presenterar några speciallärares perspektiv, enligt vilka de anser att mobbning finns i alla skolor och att det idag finns nya mobbningsformer som är svåra att upptäcka och tackla. En sådan mobbningsform är exempelvis exkluderingen av klasskompisar.

Enligt Pearson (2018) finns det dock begränsad forskning angående hur speciallärare definierar mobbning. Detta gäller främst kring mobbningen bland elever med funktionsvariation, men även i allmänhet. Esbensen och Carson (2009) understryker att det är viktigt att undersöka olika definitioner och tolkningar av mobbning, för att med hjälp av dessa definitioner veta hur man kan förhindra och förebygga mobbningen. De anser att forskare borde lägga mer vikt på att undersöka olika definitioner av mobbning och utsattheten för mobbning i dagens skolor.

I Finland saknas den nationella forskningen kring speciallärares perspektiv på mobbning. Speciallärares perspektiv är även globalt rätt så outforskat. I denna avhandling är syftet att undersöka speciallärares definitioner av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet i finlandssvenska årskurs 7–9. Jag vill få en djupare kännedom om forskningsområdet och få en insikt i speciallärares perspektiv. I avhandlingen utgår jag från en kvalitativ forskningsmetod som speglas i en hermeneutisk forskningsansats. Avhandlingen är avgränsad med fokus på speciallärare, eftersom det behövs mer forskning kring den yrkesrollen och mobbning. Som tidigare nämndes saknas den forskningen nationellt

och internationellt är den begränsad. Avgränsningen grundar sig även i mitt eget intresse och mina specialpedagogiska studier. Jag ser mobbning som ett allvarligt och frustrerande problem som jag i min framtida yrkesroll vill jobba för att både förhindra och förebygga.

1.2 Min förförståelse

Eftersom jag valt att utgå från hermeneutiken i denna avhandling redovisar jag för min egen förförståelse som skribent. Jag lyfter fram min tidigare kunskap om avhandlingens syfte, det vill säga hur speciallärare definierar mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet i finlandssvenska årskurs 7–9. Jag framför också min förförståelse för mobbning i skolor i allmänhet.

Vad gäller mobbning i skolor i allmänhet är jag relativt insatt. Under hösten 2018 valde jag att skriva min kandidatavhandling om utsattheten för mobbning bland elever med funktionsvariation, vilket gjorde att jag läste en hel del forskning kring det specifika perspektivet. Därtill har jag under min speciallärarutbildning avlagt en valfri kurs i skolmobbning. Detta gjorde jag eftersom jag ser mobbning som ett allvarligt problem och jag har en stark vilja att lära mig mera om det. Min förförståelse präglas även av egna erfarenheter av mobbning. Jag är medveten om att min förförståelse kan påverka tolkningen i avhandling och jag fokuserar på att vara objektiv då jag redovisar tidigare forskning och resultat.

Min förförståelse vad gäller speciallärares definitioner av mobbning och hur de upplever möjligheter och utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet är begränsad och grundar sig främst på tidigare forskning och litteratur som presenteras i bakgrundskapitlet. Jag har ett visst antagande som grundar sig i min egen skolgång, där speciallärare ofta spelade en väsentlig roll i det mobbningsförebyggande arbetet. I jämförelse med klass- och ämneslärare upplevde jag att speciallärarna oftast hade en närmare och djupare relation till eleverna, detta främst på grund av mindre undervisningsgrupper. Därför kan jag tänka mig att man som speciallärare möter fler möjligheter än vad andra yrkesroller i skolan gör, då det gäller att förebygga mobbning och stärka skoltrivseln. Vad gäller utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet

har jag fått förståelsen av att tidsbrist är ett problem som lärare tacklas med idag. Denna förståelse grundar sig i diskussioner med olika yrkesroller i dagens skolvärld.

1.3 Avhandlingens disposition

Avhandlingen är indelad i fem kapitel. Kapitlen är inledning, teoretisk referensram, metod och genomförande, resultatredovisning och diskussion. Inledningen introducerar bakgrunden till avhandlingen där även val av forskningsområde förtydligas. I inledningen beskriver jag min förståelse som skribent och avhandlingens disposition tydliggörs. I det andra kapitlet presenteras teori och bakgrund till avhandlingen. Där beskrivs mobbningsbegreppet, mobbningsorsaker och konsekvenser, mobbningsförebyggande insatser och speciallärares perspektiv på mobbning. I det tredje kapitlet redogörs för metod och genomförande där jag belyser avhandlingens syfte och forskningsfrågor, forskningsmetod, forskningsansats, datainsamling, genomförande, kvalitetskriterier och forskningsetik. I det fjärde kapitlet görs resultatredovisningen utgående från forskningsfrågorna. I det sista kapitlet diskuteras metod och resultat, följt av slutsats och förslag på vidare forskning inom området. Diskussionen består av egna tolkningar och reflektioner, som speglas i relevant forskning inom området.

2 Teoretisk referensram

I detta kapitel redogörs för den teoretiska referensramen för avhandlingen. Inledningsvis beskrivs definitionen av mobbning, följt av mobbningens orsaker och konsekvenser. Vidare presenteras insatser för att förebygga mobbning i skolan och två antimobbingsprogram presenteras. Avslutningsvis redogörs för tidigare forskning om (special)lärares perspektiv på mobbning.

2.1 Definition av mobbning

Begreppet mobbning är enligt Frånberg och Wrethander (2011) ett väldigt diffust begrepp och det är därför viktigt att ta varje elevs egen definition i beaktande i en mobbningsituation. Horton (2019) menar att mobbningsbegreppet har många olika definitioner. Hallberg (2016) förklarar att definitionerna har nyansskillnader och det gemensamma för de olika definitionerna oftast är att en eller flera elever upprepade gånger gör negativa handlingar för att medvetet skada en eller flera andra elever. Gemensamt för definitionerna är att den utsatta är i ett styrkemässigt underläge i jämförelse med den eller de som mobbar.

Många forskare väljer att helt eller delvis utgå från Olweus definition av mobbning (se t.ex. Esebensen & Carson, 2009; Horton, 2019; Menesini & Salmivalli, 2017). Enligt Larsson (2019) sägs Olweus vara mobbningsforskningens grundare. Olweus (1996) definition av mobbning innefattar en elev som blir utsatt för upprepade negativa handlingar av en eller flera andra elever. En negativ handling innebär att man med avsiktighet orsakar skada eller obehag genom ett aggressivt beteende. Dessa negativa handlingar kan exempelvis ta sig uttryck genom ord, ansiktsuttryck, gester, fysisk kontakt eller exkludering. För att det aggressiva beteendet ska definieras som mobbning krävs det också att det finns en obalans i maktförhållandena, där eleven som blir utsatt har svårt att försvara sig eller är totalt hjälplös.

Sullivan (2011) framför att mobbningen kan vara systematisk, organiserad och avsiktlig. De som gör sig skyldiga till mobbning är oftast själva rädda för mobbningsbeteendet och gömmer mobbningen för personer med auktoritet. Vidare

menar Naylor m.fl. (2006) att definitionen av mobbning innebär ett verbalt, socialt eller fysiskt missbruk som kan vara avsiktligt negativt och upprepande, vilket leder till långvarig rädsla hos den utsatta. Kaski och Nevalainen (2017) definierar mobbning som upprepade handlingar där den mobbade känner sig försvarslös. Mobbningen tar sig uttryck på olika sätt, exempelvis verbalt, fysiskt och psykiskt. Det innebär bland annat exkludering, utnyttjande, hot eller att prata illa bakom någons rygg.

Herkama och Salmivalli (2018) tar fasta på den extremt snabba utvecklingen av sociala medier och applikationer samt barn och ungas flitiga användning av dem. Detta innebär också en kraftig ökning av nätmobbning, en mobbningsform som inte fanns tidigare. Även Kaski och Nevalainen (2017) konstaterar att en stor del av dagens mobbning sker på sociala medier, eftersom man på några sekunder kan skriva och publicera inlägg utan att reflektera kring det. Hallberg (2016) betonar att nätmobbningen har utvecklats till en av de vanligaste formerna av mobbning. Man antar att antalet utsatta ligger mellan nio och 40 procent av alla barn. Det är omöjligt att ge en exakt siffra på grund av att nätmobbningen både är svårupptäckt och svår att mäta. Idag är den vanligaste formen av mobbning ändå sexuell. Den sexuella mobbningen drabbar mellan 40 och 84 procent av alla barn. Sullivan (2011) beskriver den sexuella mobbningen som en oönskad sexuell uppmärksamhet som får den utsatta att känna sig obekväm, förödmjukad eller förnedrad. Sexuell mobbning kan ta sig uttryck genom exempelvis sexuella krav, gester, ord, retning, hån och beröring. Även kriminella brott så som överfall och våldtäkt kategoriseras som sexuell mobbning.

Eftersom mobbning är ett fenomen som är svårupptäckt, anser Kaski och Nevalainen (2017) att en mobbningssituation kan pågå länge innan någon lägger märke till den och agerar. Också Esbensen och Carson (2009), Sullivan (2011) samt Olweus (1996) understryker att mobbning kan pågå både under kortare och längre perioder. De menar att mobbningen kan ske både direkt och indirekt. Den direkta mobbningen innefattar främst fysisk mobbning medan den indirekta oftast tar sig uttryck i utfrysning och uteslutning. Hallberg (2016) poängterar att mobbningen sker överallt. Den kan ta sig uttryck i skolor, i hemmen, på sociala medier, på arbetsplatser och under fritiden. Thomas m.fl. (2018) betonar att mobbningen omfattar människor med varierande kön, ålder, socioekonomisk status, ras och etnicitet. Swearer och Hymel (2015) klargör att mobbningen inte är isolerad, eftersom den alltid sker i interaktion med andra människor i olika sammanhang.

För att klargöra hur en mobbningsituation ser ut delar Salmivalli (2010) upp deltagarna i sex olika roller. Rollerna innefattar mobbare, hjälpare, förstärkare, utsatta, åskådare och försvarare. Den största gruppen är åskådarna, som kan vara mellan 25 och 35 procent av deltagarna. Idag kallas de även för tysta godkännare, eftersom det enligt Salmivalli (2014) beskriver deras roll tydligare. De är inte direkt involverade i mobbningen men genom sin passivitet kan de bidra till att mobbningsituationen upprätthålls. Vidare beskriver Salmivalli (2010) mobbarens hjälpare och förstärkare som 22–30 procent av gruppen och gruppen av dem som försvarar den utsatta som 15–20 procent. Detta betyder att mobbaren, eller mobbarna, utgör 7–10 procent och de utsatta kring 5–15 procent. För en person som blir utsatt för mobbning kan gruppen mobbare kännas betydligt större än vad den egentligen är. Detta grundar sig i att rollerna är många och att det endast är en minoritet som förvarar den som blir utsatt för mobbning.

Georgiou och Stavrinides (2008) kategoriserar därtill mobbningsoffret i två olika grupper. Den ena gruppen innefattar personer som blir utsatta för mobbning medan den andra gruppen inkluderar personer som både blir mobbade och mobbar andra. I sin studie har de kommit fram till att en person som blir mobbad är annorlunda än majoriteten. Att vara annorlunda än majoriteten kan innebära att man har ett utseende eller beteende som avviker från normen. De konstaterar också att en person som både blir mobbad och mobbar andra både är temperamentfull och socialt isolerad. Denna kategori av mobbningsoffer är oftast ensamma eller har få vänner.

I denna avhandling används Olweus definition av mobbning, eftersom Olweus sägs vara mobbningsforskarens grundare och hans definition används delvist eller helt av flera andra forskare (se t.ex. Esebensen & Carson, 2009; Horton, 2019; Menesini & Salmivalli, 2017). Som tidigare nämndes definierar Olweus (1996) mobbning som ett fenomen där en elev blir utsatt för upprepade negativa handlingar av en eller flera andra elever. Den negativa handlingen görs genom ett aggressivt beteende med avsiktligheten att orsaka skada eller obehag genom ett aggressivt beteende. I mobbningsituationen finns även en obalans i maktförhållandena, där eleven som blir utsatt har svårt att försvara sig eller är totalt hjälplös.

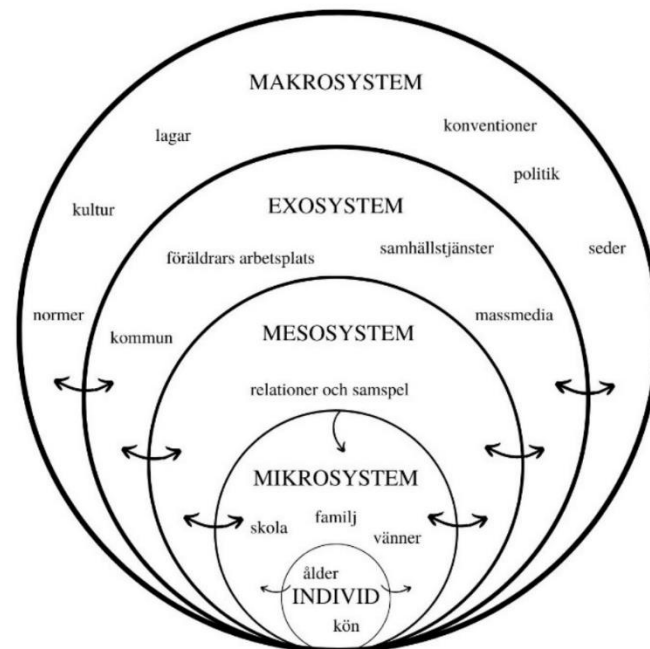
2.2 Mobbingens orsaker och konsekvenser

Orsaken till mobbing är enligt Frånberg och Wrethander (2011) en kamp om både status och makt. De presenterar teorin om att barn som gör sig skyldiga till mobbing ofta själva är utsatta. Mobbaren är i de flesta fall ett aggressivt barn medan den som blir utsatt inte är det. Barn som mobbar försöker stärka sin sociala status eller utnyttjar sin status för att mobba andra, skriver Hallberg (2016). Pearson (2018) har kommit fram till att ett barn som är i den högsta risken att bli utsatt för mobbing oftast inte är så populära, kommer inte så bra överens med andra, uppfyller inte sociala normer eller har en låg självkänsla.

Mobbningsorsakerna kan enligt Thomas m.fl. (2018) förklaras utgående från både individperspektiv och systemperspektiv. Båda perspektiven är viktiga för att förstå det mångfacetterade problemet, det vill säga både vilka faktorer som orsakar mobbing och hur mobbingen kan förebyggas. Individperspektivet innefattar den enskilda individens processer som kan bidra till att en ung person börjar mobba en annan. Systemperspektivet är det bredare perspektivet som innebär att individens miljö och primära sociala enheter påverkar. Dessa är bland annat familjen och skolan. Båda perspektiven ligger tillsammans som grund för beskrivningen av mobbningsorsakerna. Dessa perspektiv kallas också för individpsykologiskt och socialekologiskt perspektiv. Larsson (2019) skriver i sin doktorsavhandling att mobbing tidigare studerades utifrån ett individpsykologiskt perspektiv. Ett individpsykologiskt perspektiv på mobbing innebär att mobbningsorsakerna ligger hos individen. För att förklara mobbingen utifrån ett annat perspektiv utgår man idag även från det socialekologiska perspektivet, som främst grundar sig i Bronfenbrenners systemteori.

Enligt Bronfenbrenner (1979) innebär systemteorin att människan utvecklas i olika sammankopplade system. Systemen kallas för mikro-, meso-, exo-, och makrosystem. Teorin åskådliggörs i modellen i *Figur 1*. Mikrosystemet består av individens direkta kontakter och relationer, som familjen, skolan och vänner. Mesosystemet innefattar de relationer och samspel som existerar mellan delarna i mikrosystemet, exempelvis hur familjen och skolan förhåller sig till varandra. Exosystemet inkluderar bland annat kommunen, massmedia och samhällstjänster. Ytterst finns makrosystemet, där exempelvis religion, konventioner, lagar, seder och kultur ingår. Med andra ord innebär det socialekologiska perspektivet att man studerar människan som en aktiv

individ i en modell där olika systemen samspelar. Utgående från ett socialekologiskt perspektiv kan mobbningsorsakerna förklaras som ett resultat av både individuella egenskaper och samspelen i olika system i omgivningen.

Figur 1. Systemteorin utgående från Bronfenbrenners (1979) beskrivning

Vidare betonar Esbensen och Carson (2009) att det finns en brist kring förståelsen av mobbningsfenomenet i allmänhet och en delad förståelse av mobbningsens specifika definition. Detta leder till underreportering av fenomenet, vilket betyder att det också finns en underskattning av vilka konsekvenser mobbningen egentligen medför.

Ellmin (2014) belyser några av de allvarliga kort- och långsiktiga konsekvenserna av utsattheten för mobbning. Mobbningsoffer känner sig ofta osäkra i skolan och lider av känslan av ensamhet och ångest. Jämfört med elever som inte blir mobbade har den mobbade eleven en högre frånvaro, blir mer isolerad av klasskamraterna och presterar i genomsnitt sämre i skolan. Långsiktiga konsekvenser handlar bland annat om ökad risk för både depression och självmordstankar. Sullivan (2011) tillägger att mobbningen alltid orsakar psykologiska skador. Utsattheten för mobbning kan enligt Naylor m.fl. (2006) dessutom leda till en långvarig känsla av rädsla. Ytterligare

betonar Esbensen och Carson (2009) att utsattheten för mobbning resulterar i en ökad risk för att bli utsatt för mobbning på nytt.

Att mobbning kan ha negativa konsekvenser på den som utsätter andra, har Kaski och Nevalainen (2017) forskat i. En person som mobbar andra kan senare i livet få dåligt samvete då personen i fråga inser vilka skador som orsakats. En mobbare som istället fortsätter med det negativa beteendet blir mindre populär efter en tid och i vissa fall väljer personen i fråga en kriminell väg i livet. Detta understryker också Swearer och Hymel (2015) och Thomas m.fl. (2018), som anser att både den mobbade och mobbare kan få psykosociala konsekvenser. Med andra ord har mobbningen negativa konsekvenser både för den som blir utsatt och för den som utsätter andra.

2.3 Insatser för att förebygga mobbning i skolan

Institutet för hälsa och välfärd (2019) understryker att skolorna har en plikt att skydda sina elever mot mobbning. All personal bör känna till vilka system som finns för det mobbningsförebyggande arbetet, med fokus på välbefinnandet hos alla i skolmiljön. De har i enkäten *Hälsa i skolan* undersökt prevalensen av egenupplevd mobbning i finländska skolor. Rapporten visar att 7,3 procent av eleverna i årskurs 4–5 och 5,6 procent av eleverna i årskurs 8–9 anger att de har mobbats minst en gång i veckan. Därtill anger 16,3 procent av eleverna i årskurs 4–5 och 29,1 procent av eleverna i årskurs 8–9 att mobbningen fortsatt eller förvärrats efter att de har berättat om sin utsatthet för någon.

Sullivan (2011) betonar dock att mobbningen inte ser likadan ut i alla skolor. Prevalsen av mobbning har visat sig vara större i fattigare områden och mindre i mer akademiskt inriktade skolor. Salmivalli m.fl. (2011) framhäver att det i skolan finns ett gemensamt ansvar att se till att elever inte blir utsatta för mobbning eller annan form av våld under skoltid. I lagen om den grundläggande utbildningen (628/1998) framkommer det att man både som lärare och rektor har skyldighet att meddela vårdnadshavare eller annan laglig företrädare om mobbning, våld eller trakasserier i skolan eller under vägen till och från skolan. Man bör både vara i kontakt med vårdnadshavare till den som blivit utsatt och med vårdnadshavare till den eller de som gjort sig skyldig för mobbning.

Vidare skriver Utbildningsstyrelsen (2014) i *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014* att mobbning inte ska tillåtas i skolan eller på vägen till och från skolan. Också våld, rasism och annat diskriminerande beteende ska inte accepteras och skolan bör därför genast ingripa vid osakligt beteende. I skolan ska det utarbetas en plan för att skydda elever mot trakasserier, våld och mobbning. I planen ska det ingå hur man förebygger och ingriper i mobbning samt hur man beaktar frågor kring mobbning. Dessa frågor gäller både på grupp- och individnivå. Det ska framgå hur stödet, vården, uppföljning och övriga åtgärder ordnas. Hur samarbetet med vårdnadshavare och myndigheter görs ska också framgå i planen.

Idag finns det många olika metoder för att förebygga mobbning i skolor. Pearson (2018) redogör att man i första hand bör känna till riskfaktorerna medan Sullivan (2011) skriver att man behöver veta var mobbningen äger rum, för att veta vilka metoder som lämpar sig. Enligt Ellmin (2014) bör det förebyggande arbetet i skolan ske på många olika nivåer och fungera som ett lagarbete där allt från organisation och ledning till den enskilda klassen och eleven är delaktig. Därtill är det viktigt att jobba med elevernas självförtroende, självbild, självkänedom och självkänsla i ett mobbningsförebyggande syfte.

Frånberg och Wrethander (2011) belyser metoder som har som utgångspunkt att utveckla elevers emotionella och sociala kompetenser och genom det förändra oönskade beteenden. Därtill finns det metoder där eleverna används som resurser i det förebyggande arbetet, exempelvis genom vänelevsverksamhet. För att motarbeta mobbning är det också väsentligt att arbeta kring den allmänna skolmiljön och det sociala klimatet i klassrummet. Herkama och Salmivalli (2018) skriver att de flesta skolor idag använder någon form av antimobbningsprogram.

2.3.1 Antimobbningsprogram

Idag använder de flesta skolor någon form av antimobbningsprogram för att förebygga mobbning, menar Herkama och Salmivalli (2018). Thomas m.fl. (2018) förklarar att det inom antimobbningsprogram finns två strategier. Den ena strategin är universell och riktar sig till samtliga elever på skolan. Den andra strategin är mer specifik och riktar sig direkt till eleverna som ingår i mobbningssituationen. De flesta program utgår från både universella och riktade strategier.

Herkama och Salmivalli (2018) betonar att det är viktigt att utveckla och utvärdera programmen. Idag har exempelvis internetanvändningen blivit väldigt populär bland barn och ungdomar, vilket innebär att nätmobbningen har ökat och antimobbningsprogrammen behöver utvecklas för att nå och tackla den komplicerade nätmobbningen. Vidare menar Salmivalli (2014) att det redan i två årtionden diskuterats kring interventionsmetoder och huruvida också aktivera åskådarna i mobbningsrollen. De är många till antalet och kunde tillsammans bidra till att minska på mobbningen. Trots det saknas fortfarande empiriska test kring hur det skulle implementeras och om det skulle ha någon effekt.

Herkama och Salmivalli (2018) skriver att 90 procent av grundskolorna i Finland idag tillämpar KiVa programmet. KiVa är ett evidensbaserat antimobbningsprogram som utvecklades av en forskningsgrupp vid Åbo Universitet 2006. Programmets tre huvudmål är att förhindra mobbning, att effektivt hantera mobbning och att minimera de negativa konsekvenserna som mobbningen medför. Programmet innehåller en stor uppsättning mobbningsförebyggande verktyg som skolor kan ta del av. De universella åtgärderna är lektionsplaner, teman, internetbaserade spel, evenemang, affischer, årlig undersökning, nyhetsbrev åt föräldrar och personalmöten. De riktade åtgärderna handlar om att hantera mobbningsfall, att diskutera flera gånger med både offret och förövaren, att informera föräldrarna och att klasskamrater stöder den som blivit utsatt. Salmivalli m.fl. (2011) har i sin studie konstaterat att användningen av KiVa programmet har resulterat i en minskning av flera former av mobbning i skolan. De indirekta och svårupptäckta mobbningsformerna har också minskat signifikant, exempelvis nätmobbning, manipulation och social exkludering.

Som Larsson (2019) skriver sägs Olweus vara den som gjorde grunden för mobbningsforskningen och än idag väljer många forskare att utgå från Olweus definition av mobbning. Olweus har också grundat ett antimobbningsprogram och därtill gjort många studier som inspirerat till fortsatt forskning internationellt. Olweus och Limber (2010) presenterar det globalt kända Olweusprogrammet, som är ett norskt antimobbningsprogram. 1983 begick tre unga pojkar självmord i Norge, vad man tror ha varit en konsekvens av utsattheten av mobbning. Till följd av detta startades en nationell mobbningsförebyggande kampanj som senare utvecklades till vad vi idag kallar för Olweusprogrammet. Dan Olweus (1996), som utvecklade programmet, menar att man med ett lämpligt interventionsprogram kan drastiskt minska mobbning

i skolan. Det handlar framför allt om att förändra beteenden, rutiner och attityder. Vidare hänvisar Olweus och Limber (2010, s. 377) till Olweus som betonar att Olweusprogrammet bygger på fyra principer. Principerna är att vuxna i skolan bör sätta gränser för oacceptabelt beteende och fungera som positiva förebilder och aktörer i skolan. Vidare innebär principerna att man som vuxen visar genuint intresse för elevernas liv och att konsekvent använda konsekvenser då någon inte följer reglerna i skolan. Konsekvenserna finns till för att betona allvaret med mobbning. Dessa konsekvenser ska varken vara fysiska eller fientliga gentemot eleverna.

Huruvida antimobbningsprogram anses vara effektiva eller inte har Larsson (2019) poängterat. Larsson (2019, s. 45) hänvisar till Skolverket (2011) som gjort omfattande studier för att utvärdera antimobbningsprogram i svenska skolor. Antimobbningsprogrammen som granskades var bland annat Friends, Lions Quest, Olweusprogrammet och även några svenska program. I resultaten framkom det att alla antimobbningsprogram som undersöktes både hade effektiva och ineffektiva insatser. Det framkom även att en del insatser rentav kunde leda till en ökning av mobbning, istället för en minskning. I undersökningen drogs slutsatsen att inget av antimobbningsprogrammen kunde rekommenderas, eftersom skolor är så komplexa att det är svårt att nå mobbningen med ett specifikt program. Vidare menar författarna att pojkar och flickors individuell behov måste tas mer i beaktande i det mobbningsförebyggande arbetet än tidigare.

2.4 Lärares och speciallärares perspektiv på mobbning

Utbildningsstyrelsen (2014) betonar att diskriminering, våld och mobbning inte ska tillåtas och att man i skolan bör ingripa genast vid osakligt uppförande. Vad gäller lärares roll i det mobbningsförebyggande arbetet poängterar Sullivan (2011) däremot att lärare ofta antas veta hur de ska gå tillväga för att tackla mobbningen. Faktum är att mobbning är ett fenomen som alla lärare möter men som många inte har redskap eller utbildning till att hantera. Flest mobbningsfall sker dessutom utanför lärarnas kännedom. Det betyder att det är väldigt svårt för lärare att få kännedom om mobbningen. Denna brist på kunskap om hur mobbning kan förebyggas samt var mobbningen äger rum resulterar i att lärarna inte kan agera och motarbeta mobbningen.

Utgående från sina undersökningsresultat beskriver Veenstra, Lindenberg, Huitsing, Sainio och Salmivalli (2014) att det i det ideala klassrummet finns en lärare som eleverna upplever som effektiv. De förklarar att en lärare som är bra på att reda ut en mobbningsituation också bidrar till att det mobbningsförebyggande arbetet sker på ett smidigt sätt. Det betyder att läraren inte behöver anstränga sig mycket för att lösa olika mobbningsituationer. Om eleverna ser att läraren anstränger sig väldigt hårt för att reda upp mobbningen kan mobbningen istället öka. Resultaten i studien tyder även på att lärare satsar mer på att minska mobbning i klassrum där mobbningen redan finns, till skillnad från klassrum där lärare är omedvetna om mobbningen. Vidare understryker Salmivalli (2014) hur viktigt det är att lärare skapar en miljö där mobbning inte accepteras. Lärarens engagemang, eller brist på engagemang, kan ändra på klassrumsnormer angående mobbningsrelaterade beteenden.

Lee (2006) betonar också att lärarna är viktiga aktörer både i skolan och i det mobbningsförebyggande arbetet som ingår i skolan. Därför är deras definition av mobbning väsentlig och betydelsefull. Vad lärarna upplever att mobbning innebär och hur deras definitioner relaterar till tolkningar av andra är avgörande för hur de förebygger, ingriper och hanterar mobbningsituationer. I sin studie har Lee följt upp en skola under två års tid, där 14 lärare har intervjuats för att nå en gemensam definition av mobbning. Resultaten visar att lärare anser att det är svårt att definiera mobbning och att det finns en hel del skillnader i lärares tolkningar om vad mobbning egentligen innebär. Att mobbning sker både i och utanför skolan och att det är en negativ handling som inkluderar socialt, emotionellt och psykiskt missbruk var samtliga lärare överens om.

Naylor m.fl. (2006) har i en enkätundersökning med 225 lärare tagit reda på hur lärare definierar mobbning på basis av flervalsfrågor. Resultatet visar att lärarna främst lyfte fram mobbningsformerna fysisk (76 %) och verbal (59 %) mobbning. Endast ett fåtal lärare (13 %) betonade social exkludering som en mobbningsform. En stor del av lärarna (71 %) var av den åsikten att mobbning handlar om obalans i makt. En betydligt mindre del av lärarna ansåg att mobbning är upprepande (18 %) och att den som mobbar gör det med avsikt (25 %).

I studien av Crothers och Kolbert (2004) jämfördes elevers och lärares åsikter, vad gäller användningen av mobbningsförebyggande insatser i skolan. 22 procent av

lärarna som ingick i studien jobbar som speciallärare. I resultaten framgår att lärare upplever antimobbingsprogram som mer framgångsrika än vad elever gör. Gemensamt för både elever och lärare är att kunskapen om praktiska tekniker för att konfrontera mobbare upplevs väsentligt. Trots det upplever både lärare och elever att bland annat rollspelsövningar som ofta ingår i antimobbingsprogram, inte fungerar som en mobbingsförebyggande insats. I resultaten framgår även att eleverna sällan berättar om utsattheten, vilket lärarna i studien också har insett. Eleverna förklarar att detta främst beror på en rädsla av att mobbningen ska förvärras, vilket även lärarna misstänkte som en orsak.

Pearson (2018) menar att det fortfarande finns ett begränsat antal studier hur speciallärare definierar mobbing. Detta gäller främst mobbing bland elever med funktionsvariation men även mobbing i allmänhet. Vår kännedom om hur speciallärare upplever sin egen beredskap att hantera mobbningen i skolan är begränsad. Pearson har i sin studie konstaterat att speciallärare upplever att mobbing finns i alla skolor. De nämner även att det idag är väldigt vanligt att exkludera klasskompisar och att det känns som en ny form av mobbing.

3 Metod och genomförande

I detta kapitel redogörs inledningsvis för avhandlingens syfte och forskningsfrågor. Därefter beskrivs metod och ansats följt av min egen förförståelse som skribent. Efter det redogörs för datainsamlingen, följt av genomförande och analys. Avslutningsvis behandlas avhandlingens kvalitetskriterier och forskningsetiken.

3.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med avhandlingen är att undersöka speciallärares definition av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet i årskurserna 7–9 i finlandssvenska skolor. Utgående från syftet har följande tre forskningsfrågor utarbetats:

1. Hur definierar speciallärare mobbning?
2. Vilka möjligheter upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet?
3. Vilka utmaningar upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet?

Syftet och forskningsfrågorna ligger som grund till val av forskningsansats och analysmetod. Forskningsfrågorna har justerats under skrivprocessen för att så noggrant som möjligt kunna kopplas till syftet med avhandlingen.

3.2 Kvalitativ forskningsmetod och hermeneutisk ansats

I denna avhandling har kvalitativ forskningsmetod använts. Olsson och Sörensen (2011) betonar att syftet med kvalitativa forskningsmetoder är att karaktärisera något genom att söka beskrivningar, modeller eller kategorier som förklarar ett sammanhang eller ett fenomen. Vidare anser Patel och Davidsson (2011) att syftet är att få en djupare och annan sorts kunskap än kunskapen man får från kvantitativa undersökningar. Denscombe (2018) poängterar att man som forskare behöver fråga sig själv vilken metod som lämpar sig bäst för den specifika forskningen. Som forskningsmetod har

jag valt att använt mig av kvalitativ metod, eftersom syftet är att undersöka speciallärares upplevelser. Det huvudsakliga är att få fram speciallärares egna tankar och perspektiv om fenomenet mobbning.

Patel och Davidsson (2011) menar att den kvalitativa forskningsmetoden inte är en enhetlig metod eftersom det finns många olika varianter och synsätt inom den. Många forskare väljer att utgå från en egen variant av metoden och varje enskilt forskningsproblem behöver sin unika variant för att besvaras. Som forskare bör man vara medveten om att den kvalitativa metoden förändras hela tiden, vilket i sin tur kräver kontinuerlig reflektion. Olsson och Sörensen (2011) framhäver att det gemensamma för samtliga kvalitativa metoder är att de kräver mycket tid att utföra. Exempel på kvalitativa insamlingsmetoder är skrivna berättelser, intervjuer, dokument och observationer. I denna avhandling har intervju använts som datainsamlingsmetod¹.

Som forskningsansats har jag valt att utgå från hermeneutiken. Olsson och Sörensen (2011) betonar att hermeneutik lämpar sig då man vill förstå människors handlingar och upplevelser och genom det få en djupare förståelse för dem. Inom hermeneutiken utgår man från att människors motiv förverkligas i språk, gester och handlingar. Syftet är att tolka, uttrycka och förstå sammanhang. Inom hermeneutiken har man som forskare en stor betoning på språket eftersom det är språket som gör att vi kan förstå varandra och nå en tillhörighet i en social gemenskap. Enligt Ödman (2007) är hermeneutiken öppen eftersom man genom den kan förstå världen ur flera perspektiv.

Patel och Davidson (2011) menar att hermeneutiken idag används inom flera olika forskningsområden där den har tolkats olika och därmed har formats på varierande sätt. Därför är det utmanande att framföra vad som idag kännetecknas specifikt för hermeneutiken. Den hermeneutiska spiralen är dock väsentlig att nämna då man redogör för hermeneutiken i allmänhet, vilket även Olsson och Sörensen (2011) belyser. Olsson och Sörensen (2011, s. 163) beskriver den hermeneutiska spiralen som ”nyckeln till förståelsekonsten” där man utgår från att meningsfullheten bildas av relationer mellan både helheten och delar i personers erfarenheter och liv. Vidare menar Patel och Davidsson (2011) att man som forskare inom hermeneutiken strävar efter att se helheten inom problemet, vilket kallas för holism. Detta betyder att man värdesätter helheten mer än summan av de enskilda delarna. Man växlar mellan att

¹ Datainsamlingsmetoden beskrivs närmare i avsnitt 3.4.

förstå delar av den transkriberade texten till att förstå helheten i intervjun för att nå en djupare förståelse för innehållet. Som forskare utgår man från sin egen förförståelse men man växlar även regelbundet mellan det objektiva och subjektiva synsättet.

Patel och Davidsson (2011) menar att den hermeneutiska forskaren närmar sig objektet subjektivt men det innebär inte att förförståelsen för ämnet är ett hinder för att förstå objektet, snarare ses det som en fördel. Förförståelsen handlar om forskarens tidigare kunskaper och även om känslor, tankar och intryck. Ödman (2007) betonar att tolkningen i forskning alltid speglas i forskarens erfarenheter och förförståelse. Vidare menar Olsson och Sörensen (2011) att man som en hermeneutisk forskare utgår från sina tidigare kunskaper och erfarenheter eftersom de styr tolkningen.²

3.3 Datainsamling

Datainsamlingen för denna avhandling är utförd inom ramen för projektet KOMPIS. Datainsamlingsmetoden som använts är kvalitativa forskningsintervjuer som är semistrukturerade. Val av datainsamlingsmetod grundar sig i deltagande av projektet KOMPIS och projektledningens beslut samt avhandlingens syfte och forskningsfrågor. Nedan presenteras projektet och datainsamlingsmetoden.

3.3.1 Projekt KOMPIS

I avhandlingen använder jag data som är insamlade inom ramen för projektet KOMPIS, det vill säga Kunskap om Mobbningsprevention i Svenskfinland. KOMPIS är ett forsknings- och samhällsutvecklingsprojekt som leds av Patrik Söderberg och koordineras av Alexandra Wasberg vid ämnet utvecklingspsykologi vid Åbo Akademi i Vasa. Projektet startades i maj 2019 och syftet är att utveckla goda modeller för skoltrivsel och upprätta nätverk för kunskapsutbyte mellan forskare och personer verksamma inom den finlandssvenska skolvärlden.

De övergripande områdena i projektet är mobbning, utanförskap, skoltrivsel och mobbningsförebyggande åtgärder. Som datainsamlingsmetod har semistrukturerade

² Min förförståelse redogörs i avsnitt 1.2.

intervjuer använts.³ Intervjufrågorna är åtta till antalet och utarbetade av projektledningen (se bilaga 3). Frågorna är uppbyggda så att respondenternas perspektiv ska synas i svaren. De fungerade som riktlinjer och stöd inför och under intervjuerna. I november 2019 gjordes en pilotundersökning och därefter har frågorna finjusterats något före själva datainsamlingen.

Inom projektet har fem studerande samarbetat i datainsamlingen och sammanlagt intervjuat 38 yrkesverksamma personer i årskurs 7–9. Var och en studerande har ansvarat för ett område och ett visst antal intervjuer, detta för att få en geografisk spridning. Efter datainsamlingen har intervjuerna transkriberats och sammanställts i en gemensam mapp där alla inom projektet fått tillgång till samtliga intervjuer. Detta betyder att resultaten i denna avhandling både baseras på intervjuer jag själv genomfört och andra studerandes genomförda intervjuer. Urvalet gjordes genom att vi bekantade oss med finlandssvenska skolors hemsidor och kontaktade rektorer med förfrågan om deltagande i projekt. Efter godkännande av rektorer kontaktades respondenterna antingen personligen per e-post eller via rektorn vid respektive skola. Därav blev urvalet slumpmässigt. Urvalskriterierna var att respondenterna skulle jobba i årskurs 7–9 i en finlandssvensk skola i någon av ovan nämnda yrkesroll. Kraven från projektet sida var att respondenterna skulle vara från varierande yrkesgrupper och att vi i datainsamlingen skulle få en geografisk spridning. Eftersom valet av respondenterna var slumpmässigt förekom heller inte några direkta bortfall. Detta betyder att vi från början inte hade överenskommit vilka personer eller hur många personer som skulle intervjuas och antalet intervjuer var flexibelt.

Respondenterna består av personer med varierande yrkesroller. De är rektorer, biträdande rektorer, studiehandledare, kuratorer, ämneslärare och speciallärare. Respondenterna jobbar i finlandssvenska skolor i årskurs 7–9. Egentliga Finland, Nyland, Österbotten, Norra Österbotten och Åland är områden inom vilka datainsamlingen är gjord. Respondenterna består av både män och kvinnor och kvinnorna utgör en majoritet. Förtydligande information om projektets samtliga respondenter ingår i *Tabell 1* på följande sida. I denna avhandling valde jag att fokusera på intervjuerna gjorda med enbart speciallärare för att utgå från avhandlingens syfte och därmed besvara mina forskningsfrågor. Sju av respondenterna

³ Datainsamlingsmetoden beskrivs närmare i avsnitt 3.4.2.

arbetar som speciallärare och enbart de intervjuerna ingår i avhandlingen. Samtliga speciallärare är kvinnor och i datainsamlingen finns en geografisk spridning. De jobbar i Egentliga Finland, Nyland, Österbotten och Norra Österbotten. Respondenterna har en varierande arbetserfarenhet inom skolvärlden där de jobbat 1–16 år.

Tabell 1.

Data om respondenterna

Data	Antal i projektet KOMPIS	Antal i avhandlingen
<i>Respondenter</i>	38	7
<i>Yrkesroll</i>		
Rektor	8	
Biträdande rektor	3	
Studiehandledare	1	
Kurator	9	
Ämneslärare	10	
Speciallärare	7	7
<i>Kön</i>		
Kvinna	33	7
Man	5	
<i>Landskap</i>		
Egentliga Finland	11	
Nyland	9	
Österbotten	11	
Norra Österbotten	2	
Åland	5	

I tabellen kan man se en helhetsbild av det insamlade materialet inom projektet KOMPIS. Respondenternas identitet är konfidentiell. I tabellen kan man se att majoriteten av respondenterna arbetar som ämneslärare och är av kvinnligt kön. En majoritet är från Egentliga Finland och Österbotten följt av Nyland. Som tidigare nämnts ingår endast speciallärarintervjuerna i denna avhandling. Dessa respondenter är av kvinnligt kön och det finns en geografisk spridning. Valet att inte redogöra för vilka områden respondenterna arbetar i är för att trygga deras anonymitet.

3.3.2 Semistrukturerad intervju

Kvalitativ forskningsintervju innebär enligt Denscombe (2018) att man som forskare ställer frågor och använder människors svar som material i undersökningen. Patel och Davidson (2011) nämner att syftet med den kvalitativa forskningsintervjun är att identifiera egenskaper för något. Det kan exempelvis innebära den intervjuades egen uppfattning om ett specifikt tema. Kvale och Brinkmann (2014) anser att intervju lämpar sig då man vill förstå världen från en annan persons synvinkel och få fram den personens erfarenhet. Vidare understryker Denscombe (2018) att intervju lämpar sig då man som forskare vill redovisa uppfattningar, känslor, förståelser, erfarenheter, kunskaper och åsikter på djupet. I denna avhandling har jag använt mig av intervju som datainsamlingsmetod (se bilaga 3), eftersom syftet är att undersöka speciallärares definition av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet. Val av datainsamlingsmetod grundar sig även i mitt deltagande i KOMPIS-projektet och projektledningens beslut.

Den kvalitativa forskningsintervjun presenterar Kvale och Brinkmann (2014) som ett samtal som har ett syfte. Olsson och Sörensen (2011) beskriver intervjun som ett ämnesinriktat samtal mellan den intervjuade och intervjuaren, där det pratas om ett ämne som de delar ett intresse om. Det är forskaren som styr intervjun och bestämmer vad som ska pratas om, förklarar Denscombe (2018). Larsen (2018) framhäver att intervjun oftast handlar om ämnen som har anknytning till den intervjuades arbete, familjeliv eller studier. Forskningsintervju är relevant bland annat då man strävar efter att få en nyanserad beskrivning av en kvalitativ aspekt och nå kunskap om den intervjuades omvärld, menar Olsson och Sörensen (2011).

Fördelar med att använda sig av intervjuer som datainsamlingsmetod är enligt Denscombe (2018) att forskaren ofta får värdefulla instinkter och att det inte kräver komplicerad utrustning. Informanterna ges möjligheten att förklara sina åsikter, idéer eller synpunkter och svaresekvensen är oftast relativt hög. Detta beror främst på att intervjuer ofta planeras in på förhand. Validiteten i data är också en fördel med intervju som datainsamlingsmetod. Som intervjuare kan man nämligen kontrollera och bekräfta det som sagts. Olsson och Sörensen (2011) poängterar att man vid användningen av intervjuer som datainsamlingsmetod bör man vara noggrann med att både vara öppen och lyhörd. Det som den intervjuade säger kan vara mångtydigt och

felkällor kan förekomma på grund av antaganden om intervjupersonens beteende, inställning och kunskap. Dialektala ord och uttryck kan behöva förtydligas för att minimera risken för missförstånd. Ålderskillnader mellan intervjuaren och den som blir intervjuad kan också leda till skillnader i förståelsen.

Flera forskare betonar intervjuens grad av standardisering och strukturering (t.ex. Olsson & Sörensen, 2011; Patel och Davidsson, 2011; Torst, 2010). Standardisering förklarar Olsson och Sörensen (2011) som graden av variation. Välplanerade intervjuer där frågorna ställs exakt i samma ordning och svaren ges enligt svarsalternativ är av hög grad av standardisering. Vid användningen av hög grad av standardisering kan inte intervjupersonerna påverka intervjun så mycket. Vidare menar Torst (2010, s. 39) att ”standard innebär avsaknad av variation” och att en hög grad av standardisering innebär att intervjuaren ställer frågorna exakt som det står på intervjuunderlaget. En låg grad av standardisering är raka motsatsen, det vill säga att intervjuerna är mer varierande och eventuella förklaringar kan ges till intervjufrågorna. I denna avhandling har intervjuerna låg grad av standardisering. Detta är främst för att intervjupersonerna ska ges möjligheten att i en viss grad styra innehållet, för att kunna förklara intervjufrågor och för att få varierande svar. Detta är enligt Torst (2010) den vanligaste graden av standardisering inom kvalitativa intervjuer.

Vad gäller struktureringen i en intervju förklarar Olsson och Sörensen (2011) att en hög grad av struktur betyder att frågorna uppfattas likartat medan en låg grad av struktur innebär att frågorna kan tolkas mer fritt. Denscombe (2018) och Larsen (2018) klassificerar intervjuer i tre olika grader av struktur, vilka är strukturerade, semistrukturerade och ostrukturerade intervjuer. Graden av struktur avgör hur flexibla intervjuerna blir. Patel och Davidsson (2011) anser att kvalitativa intervjuer oftast har en låg grad av struktur medan Larsen (2018) betonar att en viss grad av strukturering ger mer jämförbara svar. I denna avhandling vill jag få jämförbara svar i flexibla möten med respondenterna. Intervjuerna är semistrukturerade.

En semistrukturerad intervju innebär enligt Denscombe (2018) att man som forskare har en lista med ämnen och frågor man strävar att få svar på. Vidare förklarar han att man som forskare är flexibel och kan ändra ordningsföljden för frågorna. Som intervjuare ger man utrymme för intervjupersonen att utveckla det som sägs och att förklara sina synpunkter, tankar och idéer. Både Patel och Davidson (2011) samt

Denscombe (2018) klargör att man i en semistrukturerad intervju ger utrymme åt intervjupersonen att svara fritt, vilket innebär det att svaren blir öppna. Lantz (2013) förklarar att en öppen intervjuform är lämplig då man har få intervjuer. En öppnare intervjuform är också lämplig om man som forskare vill nå en fördjupad förståelse för ett fenomen. Frågeställningarna gäller främst individens egna upplevelser och som intervjuare söker man kunskap om begreppens kvantiteter och relationerna mellan olika begrepp. Upplägget i en semistrukturerad intervju består av frågeområden med tillkommande följdfrågor.

3.4 Genomförande, bearbetning och analys av data

Inledningsvis kontaktades rektorerna vid skolorna per e-post med förfrågan om medverkande i intervjustudie och samtycke för att intervjua anställda vid skolan (se bilaga 1). Därefter kontaktades respondenterna per e-post för förfrågan om medverkande i intervju (se bilaga 2). Vi bokade in tid för intervjun på respondenternas arbetsplatser. De flesta av intervjuerna gjordes efter avslutad arbetsdag eller under en längre paus i arbetsdagen. Intervjuerna gjordes ansikte mot ansikte och spelades in, som Denscombe (2018) framför att de flesta forskare gör då de genomför intervjuer. Två av specialläraintervjuerna är utförda på distans via videokonferenssystemet Zoom, på grund av undantagstillståndet under Coronapandemin. Inför intervjun presenterades syftet med datainsamlingen för projektet och min egen roll som avhandlingsskribent. Inför intervjun har jag även betonat att respondenterna endast behöver besvara på det som känns bekvämt för dem, att de får avbryta intervjun och att de är konfidentiella för projektet och anonyma för avhandlingen. Intervjuerna tog mellan 20 och 83 minuter, där tiden för introduktion är oberäknad.

Efter att samtliga intervjuer var genomförda transkriberades de ordagrant. Denscombe (2018) anser att mängden data som behöver transkriberas är beroende av hur data ska användas. Transkriberingen är väldigt tidskrävande men ger också en hel del, då man som forskare går igenom alla data grundligt. Motsägelsefullt anser Olsson och Sörensen (2011) att allting ska transkriberas ordagrant, oberoende om det insamlade materialet är skriven text eller tal. Enligt modellen som Projekt Kompis gett ut transkriberades allt material från alla intervjuerna till standardsvenska. Som Lantz

(2013) poängterar kan en kvalificerad analys kräva att verbala uttryck så som skratt och ”hummanden” ingår i dokumenteringen. Alla verbala uttryck, pauser och betoningar har noterats i transkriberingen av samtliga intervjuer. Sammanlagt omfattar de transkriberade speciallärarintervjuerna 97 sidor text med fontstorlek 12 och radavstånd 1,5.

Intervjuerna analyserades genom kvalitativ innehållsanalys. Kvalitativ innehållsanalys går enligt Denscombe (2018), Lundman och Hällgren Graneheim (2017) att applicera på olika typer av texter. Olsson och Sörensen (2011) menar att det är en analysmetod som används för att vetenskapligt analysera dokument med kommunikationsinnehållet som objekt. Fokuset är enligt Lundman och Hällgren Graneheim (2017) att identifiera mönster i textinnehållet och beskriva dess variationer. Innehållet i texten är den röda tråden som domineras av underkategorier vilka i sin tur också bidrar till större helheter.

Vidare menar Lundman och Hällgren Graneheim (2017) att det i en text både finns manifest och latent innehåll, där det manifesta innehållet handlar om det uppenbarliga medan det latent innehåll är det underliggande budskapet i texten. I en kvalitativ innehållsanalys är det väsentligt att ta fasta både på det latent och det manifesta innehållet i texten, för att därmed fånga helhetsbilden av det som blivit sagt. Larsen (2018) betonar ytterligare att analysen inom kvalitativa metoder innebär att hitta mönster, exempel och att se tendenser. Gränsen mellan bearbetning, analys och tolkning är därför väldigt diffus och för att göra en komplett innehållsanalys behöver man läsa igenom de transkriberade intervjuerna flera gånger.

Denscombe (2018, s. 403) beskriver tillvägagångssättet i en kvalitativ innehållsanalys i sex steg. Oavsett vad man studerar så lämpar sig tillvägagångssättet som ett sätt att kvantifiera innehållet. I analysarbetet i denna avhandling har jag utgått från Denscombes beskrivningar av steg 1, 2, 3 och 4. Detta tillvägagångssätt är följande:

1. Välja ett lämpligt avsnitt
2. Bryta texten i mindre delar
3. Utarbeta kategorier
4. Koda enheter enligt kategorier

Efter att ha läst igenom samtliga intervjuer flera gånger och gjort en del anteckningar vid sidan om hittade jag stycken som besvarade forskningsfrågorna. Jag analyserade

en forskningsfråga i taget genom att bryta ner texten i mindre delar med hjälp av understrykningspenna. Därefter kategoriserade jag det utvalda materialet i skilda filer på datorn. Med hjälp av olika färger och listor kategoriserade jag upp liknande enheter i ett dokument. Efter att ha kategoriserat texten kunde jag tydligt se det mest mångtydiga och motsägelsefulla i texten.

För att få en djupare förståelse för forskningsområdet använder jag mig av hermeneutik som ansats⁴. Olsson och Sörensen (2011) framför att genom att analysera kvalitativa intervjuer i en hermeneutisk forskningsansats kan man inledningsvis läsa igenom hela intervjun och få en helhetsuppfattning. Därefter kan man koncentrera sig på särskilda uttryck och se hur de passar in i helheten. Det är viktigt att förstå både de enskilda delarna och helheten, för att få en god helhetsbild av temat och situationen. I denna avhandling syns hermeneutiken då jag tolkar resultaten i dialog med min förförståelse och tidigare forskning för att nå ny förståelse för fenomenet.

3.5 Kvalitetskriterier och forskningsetik

Vid användningen av kvalitativa metoder sträcker sig kvaliteten av forskningen över hela processen, skriver Patel och Davidson (2011). Eftersom det finns en stor variation inom kvalitativ forskning och varje forskning är unik går det inte att följa några entydiga regler eller kriterier vad gäller kvaliteten. Generella kvalitetskriterier innefattar dock att man som forskare utgår från god validitet och reliabilitet. Inom kvalitativ forskning innebär reliabilitetsbegreppet att fånga det unika i en situation, och eftersom begreppet är mycket likt validitetsbegreppet blir begreppen ofta sammanflätande. Därför utgår kvalitativa forskare främst från begreppet validitet.

Vidare menar Patel och Davidsson (2011) att validitet innebär att man studerar rätt fenomen, att man är noggrann i sitt arbete och att man väljer relevanta instrument för själva datainsamlingen. Validiteten syns inte endast i datainsamlingen, den lyfts fram genom hela processen. Det innebär att man stärker forskningen med en god teoretisk referensram och att man har en god förmåga att framföra sin förförståelse. Vidare innebär validiteten att man som forskare får fram det motsägelsefulla och mångtydiga,

⁴ Hermeneutik som forskningsansats presenteras närmare i avsnitt 3.2.

gör en trovärdig tolkning, argumenterar för det mest trovärdiga och har en följsamhet under hela processen. Validitetsproblematik kan förekomma vid datainsamlingen, analysen, resultatredovisningen och diskussionen. För att få en god kvalitet i min forskning har jag tagit i beaktande validiteten i hela forskningsprocessen. Inledningsvis har jag redogjort för min förförståelse och gjort en omfattande litteraturöversikt. I datainsamlingen används relevant metod och under processen har jag varit noggrann och tagit i beaktande min egen förförståelse som skribent. Jag har gjort genomtänkta tolkningar och argumenterat för det mest trovärdiga i resultaten.

Denscombe (2018, s. 438) presenterar fyra forskningsetiska huvudprinciper som forskaren bör följa. Den första principen handlar om att man skyddar deltagarnas intresse genom att deltagarna inte lider någon fysisk, psykologisk eller personlig skada av deltagande i undersökningen. Den andra principen understryker att man garanterar frivilligt deltagande och att deltagandet är baserat på informerat samtycke. Ingen får tvingas till att delta i forskning och samtycket för deltagande bör vara skriftligt. Att man både undviker falska löften och utövar vetenskaplig integritet är den tredje principen. Den fjärde principen innebär att forskaren följer den nationella lagstiftningen. Det är väsentligt att arbeta enligt de etiska standarderna under hela forskningsprocessen. I denna avhandling har jag kontinuerligt tagit i beaktande samtliga forskningsetiska principer och frågor som beskrivs i detta kapitel.

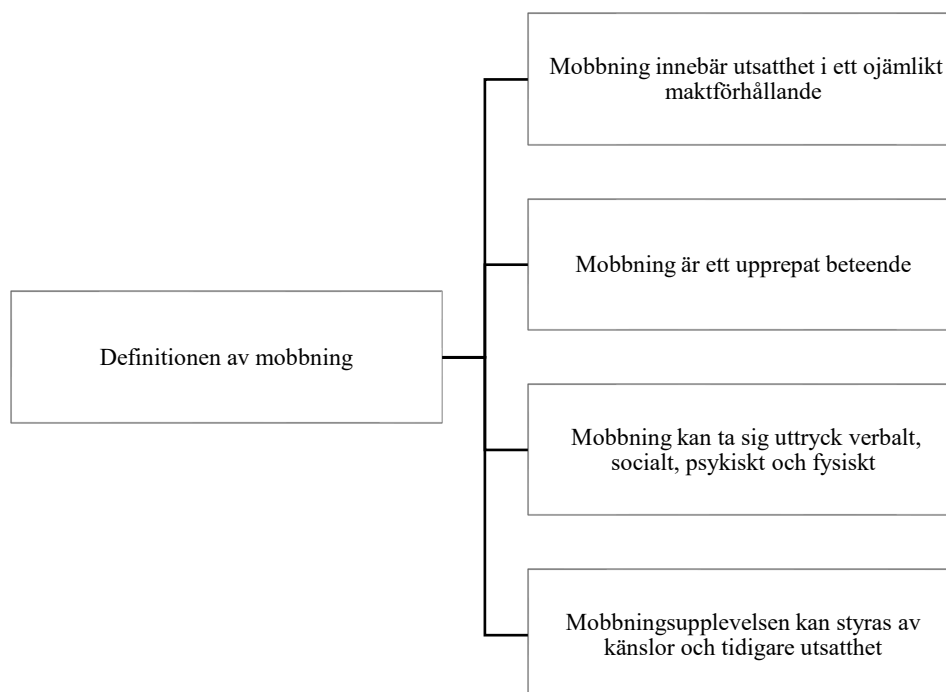
Kvale och Brinkmann (2014) belyser etiska frågor enligt forskningsstadier. I genomförande av en intervjuundersökning stöter man på etiska frågor genom hela processen. Inledningsvis bör man tänka igenom och reflektera kring syftet med undersökningen. Man bör både överväga hur undersökningen bidrar till vetenskapen och hur den kan förbättra situationen för deltagarna. Vidare bör man säkra konfidentialiteten och begrunda vilka eventuella följder undersökningen kan medfölja för deltagarna. I transkriberingen begrundar man hur det skriftliga stämmer överens med det muntliga och att även här stärka deltagarnas konfidentialitet. Huruvida intervjupersonen har inflytande i hur materialet analyseras samt hur djupgående analysen blir är en viktig etiska fråga i analyskedet. Som forskare har man en skyldighet att redogöra för verifierad och säkrad kunskap. Avslutningsvis begrundas konfidentialitet än en gång. Detta beror på att man offentliggör rapporter från privata intervjuer och bör se över eventuella konsekvenser för deltagande i undersökningen.

4 Resultatredovisning

I detta kapitel presenteras undersökningens resultat enligt forskningsfråga. Citat används för att synliggöra respondenternas åsikter och röster, visa på likheter och nyansskillnader, exemplifiera och förtydliga. Citaten har markerats med indrag i texten och är direkt tagna från det transkriberade materialet.

4.1 Speciallärares definition av mobbning

Den första forskningsfrågan formulerades *Hur definierar speciallärare mobbning?* och har besvarats av samtliga respondenter. I analyskedet har jag sammanlagt identifierat fyra kategorier som besvarar denna forskningsfråga. Kategorierna åskådliggörs inledningsvis i *Figur 2* nedan.

Figur 2. Definitionen av mobbning.

Mobbning innebär utsatthet i ett ojämlikt maktförhållande

Speciallärarna anser att *mobbning innebär utsatthet i ett ojämlikt maktförhållande*. De lyfter fram den utsatta på olika sätt. De flesta speciallärare betonar att mobbning innebär att en eller flera elever blir utsatta medan en av speciallärarna nämner att mobbningssituationen kan se ut på olika sätt. Det kan innebära att det finns en eller flera mobbare som utsätter en eller flera andra elever.

Jag räknar de situationer där det är liksom händelser som kommer in flera gånger och riktade liksom mot en eller flera elever. (S2)

En av speciallärarna berättar att det i en mobbningssituation är ett ojämlikt maktförhållande. Mobbning innebär att den som utsätter någon annan är starkare än den som blir utsatt.

Ja, nå mobbning enligt mej så är någonting som sker upprepade gånger, ofta så att det kan vara flera mot en eller en mot en, men på något sätt är det inte riktigt jämlikt maktförhållande, att den ena är starkare än den andra. (S3)

Mobbning är ett upprepat beteende

Samtliga speciallärare är överens om att *mobbning är ett upprepat beteende*. Speciallärarna beskriver mobbning med synonymer så som kontinuerlig, upprepande, fortlöpande eller återkommande. En engångshändelse är inte mobbning. Mobbning är ett fenomen som sker under en längre tid eller som upprepas många gånger.

Nå vi klassar det som mobbning om det är någonting sådant liksom återkommande, något lite fortlöpande. Att en gång någonting är kanske inte ännu mobbning, men om det är någonting som pågår under en längre tid så är det mobbning. (S7)

För att det ska vara mobbning bör det vara kontinuerligt. (S6)

En av speciallärarna betonar dock att en tillfällig händelse kan leda till att situationen eskalerar till mobbning.

Det är något som sker kontinuerligt, eller såklart en tillfällig problematisk händelse kan leda till mobbning. (S5)

Mobbning kan ta sig uttryck verbalt, socialt, psykiskt och fysiskt

En majoritet av speciallärarna anser att *mobbning kan ta sig uttryck verbalt, socialt, psykiskt och fysiskt*. Mobbning kan exempelvis innebära att man fryser ut någon, säger fula saker, jämför sig med andra eller gömmer andras ägodelar. Mobbningen kan också vara fysisk, exempelvis genom slag. En mobbningssituation kan ske via internet med hjälp av mobiltelefoner. Den kan också ske i skolmiljön i korridorer och klassrum.

...utesluter samma, säger fula saker, onödiga saker (...) gömmer någons grejer nästan varje dag, (...) Och nog också att man säger elaka saker (...) Och sedan uteslutning. (S1)

Mobbning kan ju vara allt från att frysa ut någon, eller att säga fula saker, via telefonen, nätet, eller sen helt fysiskt våld. (S3)

Några speciallärare berättar också att mobbningen sker en hel del utanför skolan. Föräldrar har kontaktat skolan och berättat om en situation som skett under veckoslutet och ber lärarna att reda upp situationen. Lärare har också fått kännedom om bilder som spridits på sociala medier och om personer som exkluderats från olika grupper utanför skoltid, främst via mobiltelefonerna. En speciallärare menar att mobbningen har ändrats. Förut existerade den endast i skolan men idag även utanför skolan.

Mycket händer ju också, ska vi säga just över veckoslutet... som kanske föräldrar ringer och ber att skolan ska liksom reda ut. (S1)

Ibland kan det också vara föräldrarna som inte förstår gränsen och tycker att vi bör reda upp saken. (S6)

Ett par speciallärare säger att den fysiska mobbningen har minskat. Idag handlar det i en större grad än tidigare om att elever pratar illa bakom ryggen på varandra, delar bilder på andra, exkluderar och tar andras saker. Mobbning i form av fysiskt våld är inte lika allmänt i skolan som tidigare.

Och vi har inte på det senaste året haft direkt några fysiskt våldsamma. (S7)

Mobbningsupplevelsen kan styras av känslor och tidigare utsatthet

Majoriteten av speciallärarna anser att *mobbningsupplevelsen kan styras av känslor och tidigare utsatthet*. Ibland kan situationer som påminner om mobbning tolkas som mobbning fastän de inte egentligen är det. Då behöver man beakta vad som ingår i definitionen av mobbning. Ett par speciallärare berättar om situationer där elever känt sig mobbade medan lärarna i fråga upplevt att det inte handlar om mobbning.

När man diskuterar med elever så får man ju olika... eller hur de upplever. Någon sådan här, vad ska vi säga.. sådant där knuffande som de nu har, någon enskild företeelse, någon kan ju uppleva att det är mobbning men. Det tycker ju inte jag... (S1)

En annan speciallärare betonar att eleverna ibland säger fult åt varandra för att de har en dålig dag, har sovit dåligt eller inte mår psykiskt bra just då. Även detta kan tolkas som mobbning av någon annan elev.

Ungdomar, och barn också så kläcker ju oftast ur sig saker och ting. Och mår de själva kanske dåligt, har en dålig dag (...) så kanske man kläcker ur sig någonting i förbifarten och då räknar jag inte det som mobbning. (S4)

Enligt en speciallärare kan elever tolka situationer som mobbning på grund av att de är känsliga eller på grund av tidigare utsatthet. Då menar hon att det är emotioner som styr tolkningen av situationen.

Men att en väldigt känslig elev, som kanske har varit utsatt för mobbning, kan uppleva det här som mobbning. (S4)

Mobbning upplevs individuellt och kan tolkas på olika sätt. Ett par speciallärare påpekar att det är avgörande hur den som blivit utsatt för beteendet känner. Det är viktigt att ta i beaktande alla problematiska situationer, för att reda ut ifall det är mobbning eller inte. Det är också viktigt att utgå från eleven som blivit utsatt och hans upplevelser och tolkning av läget.

Jag tycker det är ganska svårt att säga, jag tänker att det är väl hur den [eleven] känner själv som är det som avgör. Om man känner sig mobbad eller inte. (S3)

Och ofta säger de ju att ”jaa men vi skämtar, att det var nu så där” men, hur upplever den som tar emot det? (S1)

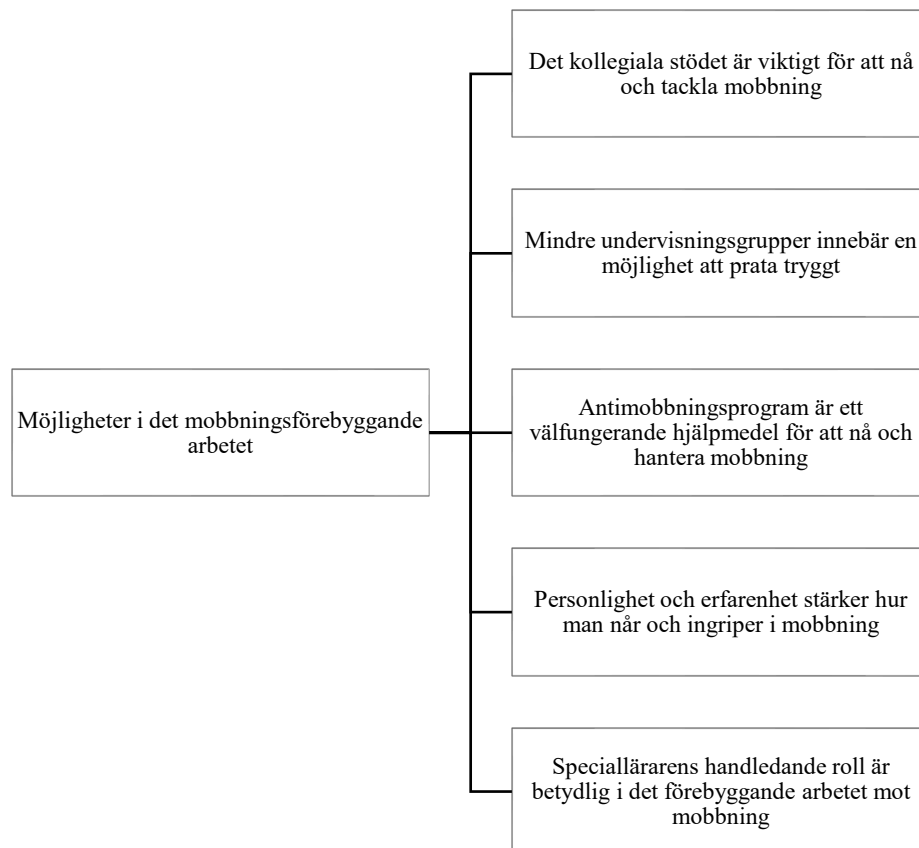
Flera av speciallärarna betonar hur svårt det är att avgöra vad som räknas till mobbning och vad som inte räknas. Vad som definieras eller upplevs som mobbning är beroende av vårt psykiska välmående, tidigare utsatthet och av att vi tolkar och upplever situationer individuellt. Det kan också bero på att mobbningen är svår att nå eller att det idag finns ett allmänt respektlöst men accepterat beteende. En speciallärare betonar också att ribban för vad man säger har blivit lägre. Idag har ungdomar generellt ett fulare språk än tidigare. Samhället tolererar en helt annan jargong, språk och beteende än vad vi gjorde förut.

Ungdomarnas språk har ju blivit väldigt mycket fulare... och för oss i personalen kan det verka som mobbning men att de bara tilltalar varandra på ett väldigt fult sätt. (S5)

Där har det också ändrat oerhört, att saker som elever idag kan säga till andra människor, som man inte skulle ha tolererat förut. Att den här ribban med vad man säger åt vem och när så har sjunkit. Ibland kan jag uppleva ett respektlöst beteende från elevernas sida, som jag kanske inte skulle klassa som direkt mobbning. (S2)

4.2 Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet

Den andra forskningsfrågan formulerades *Vilka möjligheter upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet?*. I analyskedet har jag sammanlagt identifierat fem kategorier som besvarar denna forskningsfråga. Kategorierna presenteras till följande i *Figur 3*.

Figur 3. Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet.

Det kollegiala stödet är viktigt för att nå och tackla mobbning

En majoritet av speciallärarna menar att *det kollegiala stödet är viktigt för att nå och tackla mobbning*. Kollegorna står upp för varandra och finns där för att bolla idéer, samarbeta och hjälpa varandra. Kollegorna har olika styrkor och är starkast tillsammans. En speciallärare nämner att de är många vuxna i skolan, vilket gör att de har en möjlighet att se alla elever och tillsammans få en överblick över skolan. En

annan speciallärare nämner att de är flexibla med att hjälpa under varandras lektioner. Ifall hon eller en annan lärare behöver göra ett ärende under lektionstid så finns det alltid någon som ställer upp och håller i trådarna under tiden.

Nu tycker jag det fungerar ganska bra i vårt lärarkollegium så där om någon behöver hjälp med någonting... Om jag behöver nu gå till en elev om det är ett antimobbningsärende så säkert finns det någon som kan hoppa in på min lektion istället då. Att sånt fungerar. (S7)

Jag tycker att vi har ett bra kollegium och man känner alltid att man får stöd. (S2)

En speciallärare berättar också att det är viktigt att kunna prata om både utmaningar och goda saker med sina kollegor samt att kunna bolla idéer med varandra. Detta anser hon att fungerar bra vid hennes arbetsplats.

Här i vår skola så har vi bra kollegialt stöd. Man kan bolla tankar med sina kollegor, både utmaningar och också goda saker, vilket också är viktigt. (S4)

För ett par speciallärare var samarbetet och det goda kollegiala stödet ingen självklarhet. Under åren som gått har de fått jobba hårt för att nå en förändring i kollegiet och idag strävar alla lärare efter att samarbeta och stöda varandra.

Jag har jobbat hårt för att lärarna ska öppna sina dörrar och börja samarbeta. Jag har tjatat mycket men nu kan man till och med se lärarna självmant ha öppna dörrar och har börjat samarbeta utan att jag har förslagit det. (S6)

Det positiva i det kollegiala stödet är också att skolpersonalen har olika yrkesroller som med varierande styrkor och kunskaper. Några berättar om skolcoachen som fångar upp eleverna och finns där för att diskutera med dem. En speciallärare upplever att eleverna tycker att det är låg tröskel att prata med coachen. Andra speciallärare nämner goda samarbetsförmågor hos föräldrar, vänelever, ungdomsledare, skolhandledare, andra stadiet, hälsovårdare, ungdomsledare och ledningen.

Jag tycker att, händer det något här i skolan, att vi behöver ta itu med det, så tycker jag då att alla är bakom liksom alla vill hjälpa. (S3)

Mindre undervisningsgrupper innebär en möjlighet att prata tryggt

Speciallärarna anser att *mindre undervisningsgrupper innebär en möjlighet att prata tryggt*. De jobbar mycket i mindre grupper med elever i behov av stöd och betonar hur värdefullt det är. I mindre grupper är det lugnare och eleverna har möjlighet att prata med lärarna enskilt och tryggt. Det finns också utrymme för öppna diskussioner där eleverna kan säga sina åsikter och på ett tryggt sätt diskutera om saker som känns jobbiga för stunden, inklusive mobbning. Speciallärarna hinner bättre se alla elever och får lättare reda på eventuell mobbning som föregår, i jämförelse med stora klasser.

Och då förstås, att då finns det ju mera om man har en mindre grupp i sin egen klass, att då hinner du bättre se alla. (S7)

Och speciellt då att det är en trygg grupp, att det är lättare att prata öppet i en grupp på sju elever än liksom att vara tjugo i en klass. (S2)

Flera speciallärare ser mindre undervisningsgrupper som en unik möjlighet. De menar att det är värdefullt för eleverna att få tillhöra en trygg mindre grupp. En speciallärare berättar att hon kan ta en paus från ämnet hon undervisar i och istället diskutera om vardagsrutiner, studier, självkänsla och självförtroende som i sin tur påverkar positivt på både välmående och eventuell utsatthet för mobbning. Hon ser det som en stor möjlighet och en lyxig roll i sitt yrke.

Där tycker jag att jag har en lyxig roll eftersom jag får träffa mina elever enskilt eller i mindre grupper. Är det i mindre grupper så har jag jättebra möjligheter att prata med dem enskilt, liksom varje vecka. (S4)

Att det är lättare för en speciallärare, i jämförelse med övriga kollegor, att diskutera med elever och få dem att öppna upp sig är flera speciallärare överens om. De upplever

också att de är en trygg vuxen i skolan för många elever. Elever kan prata med dem om någonting känns jobbigt. Att eleverna öppnar upp sig upplever en speciallärare som konstigt medan det för en annan känns naturligt.

Nog är det lite lättare för en speciallärare. För att ofta så är det lite så där lugnare när man jobbar... Liksom att de har lättare för att öppna sig, konstigt nog. (S3)

Ifall eleverna till exempel får en blackout då de skriver ett prov och sedan springer ut så är det ganska naturligt att de kommer till mej och då är man där och tröstar och pratar. (S5)

En av speciallärarna har en delad åsikt vad gäller möjligheten med mindre undervisningsgrupper. Samtidigt som hon anser att mindre undervisningsgrupper ger en unik möjlighet att tala med eleverna betonar hon att inkludering i klassen också är bra. Hon upplever att elever med synlig funktionsvariation blev mobbade i en högre grad tidigare. Inkluderingen har bidragit till att man som mobbare inte attackerar elever med funktionsvariation. Att inlärningssvårigheterna också har ökat gör att man inte lika lätt ger sig på elever med behov av stöd. Ytterligare betonar hon att det förut var tydliga separata grupper för elever vid behov av stöd och att det enligt henne var lättare att mobba elever med funktionsvariation då.

Men idag tycker jag inte att man, jag menar det är ju så väldigt många som har inlärningssvårigheter... de där som har ett synligt handikapp till exempel så, de blir ju sällan mobbade då igen för att man ser att här är en som... som jag inte ska ge mig på, att den spärren finns nog. (...) Men förut när de var som separata de här grupperna så det var ju så lätt att liksom göra narr av någon som hade glasögon eller någon som hade nå talsvårigheter... (S1)

Antimobbningsprogram är ett välfungerande hjälpmedel för att nå och tackla mobbning

En majoritet av speciallärarna betonar att skolans *antimobbningsprogram är ett välfungerande hjälpmedel för att nå och tackla mobbning*. De anser att programmet bidrar till att skolan snabbt och effektivt kan tackla mobbningen. De flesta av

speciallärarna ingår eller har ingått i skolans antimobbningsprogram och har därför erfarenhet av hur det fungerar. En del kallar det för Samsgrupp och andra kallar det för KiVa-team. Några av speciallärarna vet inte vad det heter idag, men de berättar att det bygger på inslag från KiVa skola programmet som skolan tidigare tillämpat. En speciallärare nämner att det är bra att använda sig av material som baseras på forskning. Då är materialet pålitligt. En annan speciallärare nämner att programmet borde uppdateras oftare eftersom samhället ändras hela tiden. Hon upplever att de i skolan försöker tackla andra saker än vad de gjorde tidigare.

I och med att vi har Sams gruppen också så där hittar vi ju nog mycket. (S2)

Läroplanerna uppdateras ju cirka vart tionde år, säkert måste såna här också uppdateras. Det kommer nya saker till... sånt som inte var något problem eller som inte ens fanns för tio år sedan så finns idag. (S1)

Flera av speciallärarna berättar att de i antimobbningsgruppen alltid är minst två vuxna då de tar tag i en situation och har samtal med eleverna enskilt. De har tydliga instruktioner för hur de ska gå tillväga och vad som ska diskuteras. En annan speciallärare betonar att man får en utbildning för att utföra uppgifterna som hör till antimobbningsgruppen och att gruppen alltid följer upp gamla mobbningsfall.

Vi lämnar aldrig barnet ensam utan vi är alltid minst två och så skriver vi ner. (S3)

Vi har ett tydligt schema vi följer så att vi båda gör samma... Det är tydligt och effektivt. (S5)

Några av dem betonar att antimobbningsgruppen hittar en hel del mobbning, att det är tydligt, bra och effektivt samt att det alltid bygger på samarbete. En speciallärare berättar att de strävar efter att diskutera med eleverna som är inblandade så snabbt som möjligt. Detta beror på att eleverna kan prata ihop sig och lärarna vill att eleverna ska vara så ärliga som möjligt. En annan speciallärare är av åsikten att mobbningen inte alltid når fram till antimobbningsgruppen och att det är en utmaning.

Vi försöker ju också vara väldigt snabba där så att de inte ska prata ihop sig. För de skyddar ju klart varandra också. (S1)

Men att det känns som att det är ganska lite som kommer till oss nog. Att ifjol hade vi väldigt lite, den här hösten har det kommit lite mer till oss. Men det når kanske inte riktigt ända fram iallafall så det är... Kanske en utmaning vi har här. (S7)

Personlighet och erfarenhet stärker hur man når och ingriper i mobbning

Samtliga speciallärare är av åsikten att *personlighet och erfarenhet stärker hur man når och ingriper i mobbning*. Dessa faktorer inverkar på hur och i vilken mån man arbetar mobbningsförebyggande i skolan. Personligheten kan ses som en möjlighet, eftersom det påverkar hur man ser på saker och hur man reagerar. Är man en person som har en stark vilja att se alla elever, som vill att alla har någon att umgås med och som tar initiativ till att nå förändring påverkar det i sin tur det mobbningsförebyggande arbetet positivt. Ett par speciallärare betonar hur viktig del bemötande är och att de ser det som en betydande del för att lyckas i sitt arbete.

Man ska nog vilja se alla barn om man ska lyckas. (S3)

Du ska bemöta elever som egna individer, du ska vara intresserad av eleven. (S6)

Ett par speciallärare betonar också att det är viktigt att man reagerar då man ser eller hör någonting som kan ha med mobbning att göra. Att man för det vidare till den som kan reda ut det är betydande för att kunna förebygga mobbningen.

Personlighet har en del i det, eftersom... om eleven själv kommer och pratar i förtroende med en eller vågar ta upp det i liten grupp i en bisats så ska man inte ignorera då den här antydning till mobbning eller någonting socialt... Och sen helt enkelt föra vidare ärendet då. (S4)

Jag är en person som reagerar och vill inte att någon ska känna sig ensam. (S5)

Ett par speciallärare berättar också att man genom att stå på sig kan nå förändring. En av dem har ständigt upprepat betydelsen av samarbete och därmed nått en förändring. Den andra har upprepade gånger bett om mer resurser för specifika ändamål och genom det också lyckats nå dessa resurser. De anser att man genom att stå på sig också kan nå en förändring i skolan, även då gäller det mobbningsförebyggande arbetet.

Jag har tjatat mycket, men nu kan man till och med se lärarna självmant ha öppna dörrar och har börjat samarbeta utan att jag har föreslagit det. (S6)

Det är viktigt att man står på sig och strävar efter en förändring. (S5)

Erfarenhet är också en väsentlig del i det mobbningsförebyggande arbetet. Ett par speciallärare betonar tidigare utsatthet som en form av erfarenhet. Detta kan innebära att man själv varit utsatt eller att exempelvis kollegor har barn som tidigare varit utsatta. De anser att man genom denna erfarenhet reagerar på ett annat sätt och kan lättare sätta sig in i situationen. En speciallärare poängterar att tidigare utsatthet lett till att hon känner igen känslan hos de som blir utsatta och att hon genast tar tag i saken om hon ser att någon är ensam.

Vi har ju kollegor som har haft egna barn som har varit utstötta och mobbade. Och där får man på något sätt lite annan sida. (S1)

Jag tror att det påverkar mycket. Jag var själv mobbad hela min skolgång. (S6)

Att man genom åren ser, hör och lär sig en hel del nämner flera speciallärare. Med åren möter man fler elever och är med om situationer som ger lärdom. Man lär sig vem i kollegiet som kan hjälpa i olika situationer och hur man kan hantera olika mobbningsituationer tillsammans. Ett par speciallärare betonar dock att man aldrig blir färdig. Det är mycket man lär sig längs med vägen, som inte ingår i lärarutbildningen. En annan speciallärare poängterar att hon som nyutexaminerad trodde sig vara perfekt men att hon med åren inser vad hon inte kan.

Ju flera år man jobbar. Desto flera elever så möter man. (...) Man är aldrig färdig. (S4)

Först när jag började som speciallärare tyckte jag nog att jag var väldigt perfekt. Idag tror jag inte jag skulle ge mig det vitsordet nå mera. (S1)

Speciallärarens handledande roll är betydlig i det förebyggande arbetet mot mobbning

En majoritet av speciallärarna menar att *speciallärarens handledande roll är betydlig i det förebyggande arbetet mot mobbning*. En speciallärare poängterar att de har en inblick i enskilda ämnen samtidigt som de känner de enskilda klasserna. Därmed kan de också hjälpa ämneslärarna på olika sätt.

Att vi har insyn i enskilda klasser men också har en helhetssyn överlag i alla ämnen. Så det blir som en spindel i nätet. (S4)

En annan speciallärare anser att man ibland behöver vara en mellanhand mellan övriga lärare och elever. Detta på grund av att man har stor inblick i enskilda elevers skolgång. Hon berättar att man ibland behöver handleda ämnesläraren för att hen exempelvis ska se till elevernas resurser. Hon menar att det inte alltid är det viktigaste att man hinner göra väldigt mycket under dag, utan att man istället behöver hitta en balans och fokusera på det som är viktigt i stunden. Ett par speciallärare betonar också att man ibland behöver fungera som en handledare eller kurator för eleverna. En del elever känner att ribban är låg för att diskutera med specialläraren, och då får specialläraren lägga sitt arbete åt sidan och istället diskutera med eleven. En speciallärare säger att hon har en multiroll i skolan, en annan speciallärare ser det som en nyckelroll.

Jag känner att jag har en multiroll; lärare, speciallärare och kurator. Ibland behöver jag man vara den som ger den där kramen och pratar ut om någon elev behöver. (S6)

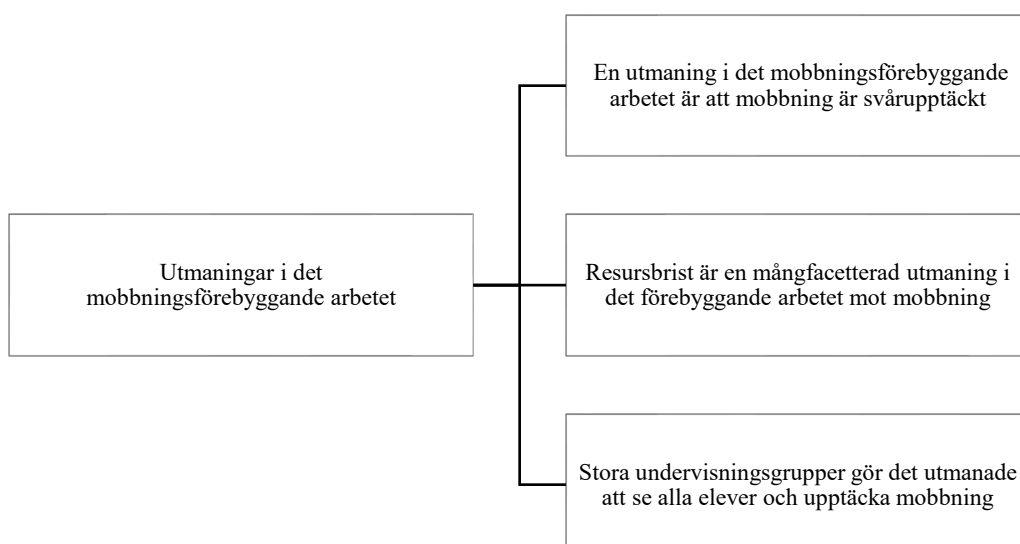
Jag tycker ju att man som speciallärare kan vara som en nyckelroll också. (S3)

Ytterligare betonar en speciallärare att hon upplever att andra lärare lyssnar då hon som speciallärare säger till om något. Detta har hon lagt märke till då hon insett att eleverna behöver övervakas mer under rasterna. Under rasterna har hon bland annat lagt märke till elever som exkluderats. Att hon som speciallärare engagerar andra lärare gör också att hon tar rollen som en handledare i många fall.

Jag tycker på något sätt att det har någon sorts högre pondus när specialläraren säger att ”nu måste vi tänka på det här och nu måste vi göra något åt saken”. Så engagerar det de andra lärarna också. (S3)

4.3 Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet

Den tredje forskningsfrågan formulerades *Vilka utmaningar upplever speciallärare i det mobbningsförebyggande arbetet?* I analyskedet har jag identifierat tre kategorier som besvarar denna forskningsfråga. Kategorierna åskådliggörs i *Figur 4*.

Figur 4. Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet.

En utmaning i det mobbningsförebyggande arbetet är att mobbning är svårupptäckt

Speciallärarna menar att *en utmaning i det mobbningsförebyggande arbetet är att mobbning är svårupptäckt*. Det är svårt att veta vad mobbningen grundar sig i samt hur man kan göra för att tackla den.

Alla vill motarbeta det men man vet inte alltid riktigt hur man ska göra det. (S3)

Då man inte vet vad det egentligen grundar sig i. (S2)

Ett par speciallärare nämner att mycket av mobbningen sker utanför skolan eller på nätet, vilket gör att det förebyggande arbetet är svårt. De berättar att mobbningen tidigare var någonting som främst skedde i skolan men att det idag fortsätter under fritiden. En stor del av mobbningen sker både efter skolan och på veckosluten. Den stora utmaningen är att en stor del av mobbningen sker över nätet. Där är mobbningen väldigt både svårupptäckt och svåråtkomlig.

Det är ju omöjligt om de är ett gäng med traktorer på ABC där så det är nog ganska svårt för oss liksom och börja gripa in där och, och liksom... fast det sker då saker. (S1)

Men som sagt, säkert mycket som vi inte ser och kommer åt och sen är det ju mycket sådant här som är på nätet. (S7)

Många av speciallärarna är av åsikten att mobbning är något vi inte kommer ifrån och det upplevs som en stor utmaning idag. En speciallärare nämner att mobbningen sker överallt, både i skolor och på arbetsplatser.

Det finns nog inte mobbningsfria skolor, för jag tror inte ens att det finns mobbningsfria arbetsplatser. (S3)

Det är klart, att mobbningen kommer vi ju aldrig ifrån, det kommer alltid att finnas. (S2)

Ett par speciallärare betonar att de alltid har elever som är mobbade. Mobbningen är svår att nå, samtidigt som den finns överallt.

Vi har ju också alltid elever som blir mobbade, att inte kan man ju säga att man aldrig har någon mobbning, för att... så är det inte. (S1)

Svårt att nå den där mobbningen fortfarande. (S4)

En av speciallärarna reflekterar också kring tystnadsplikten, och hur den kan upplevas utmanande ibland. Eftersom mobbningen är svåråtkomlig menar hon att flera ögon skulle vara bättre. En del av eleverna är exempelvis vid ungdomsgården efter skolan och där arbetar andra vuxna. Eftersom tystnadsplikten kommer emot kan hon som speciallärare inte utbyta information med dessa ungdomsledare, vilket i några fall skulle vara bra. Då kunde de eventuellt nå mobbningen tillsammans.

Där kommer ju tystnadsplikten emot så vi måste nog vara ganska försiktiga. Vi jobbar ändå inte i samma... Fast vi jobbar med barnet så är vi ändå på olika ställen så vi har ju egentligen inte rätt att prata om varandras... Men man har kunnat säga "håll öga" och så fattar de och så tvärtom. (S3)

En annan speciallärare berättar att de från lärarnas sida upplever det svårt att nå fram med budskapet. Ibland kan de uppleva att de når mobbningen och kommer överens med eleverna hur saken ska redas ut, där samtalet känns bra och meningsfullt. Efter samtalet märker lärarna att eleven inte tagit åt sig vad som diskuterats och heller inte ändrat sitt beteende.

...och vi har jättebra diskussioner och så tänker man "jess". Och så går man ut där då, rastvakt, och så ser man "näå, det är inte sant det här". Så då betar den sig igen på något helt annat sätt, att det blir som den där... påverkan från gruppen när man är, just i den här åldern. (S1)

Resursbrist är en mångfacetterad utmaning i det förebyggande arbetet mot mobbning

En majoritet av speciallärarna betonar att *resursbrist är en mångfacetterad utmaning i det förebyggande arbetet mot mobbning*. Denna utmaning syns på många olika sätt. Flera av speciallärarna nämner att de upplever att de gör mycket extra som inte hör till deras egentliga arbetsuppgifter. I en del situationer upplever de ett ansvar som borde ligga hos någon annan, exempelvis då en elev behöver professionell hjälp.

Mycket ansvar hamnar hos oss speciallärare då vi inte har psykologer och kuratorer i huset hela tiden. (S5)

Resurserna är begränsade och då faller den där liksom lotten på oss speciallärare i den här skolan, att ta tag i de här eleverna... (S4)

Ett par av dem upplever också att det ibland är svårt att veta hos vem ansvaret ligger.

Det kan vara svårt att dra gränsen och veta vem som är ansvarig att reda upp saken. Ibland kan det vara föräldrarna som inte förstår gränsen och tycker att vi bör reda upp saken. (S6)

På grund av resursbristen upplever ett par speciallärare att deras kunskap inte räcker till. Den handledande rollen som speciallärare har ses för några speciallärare också som en utmaning. De behöver kunna föra vidare en elev som behöver prata med en kurator eller en psykolog till en sakkunnig, utan att det belastar deras jobb som speciallärare. De upplever ofta att de ska agera som flera yrkesroller. En speciallärare nämner att det går snabbt att få professionell hjälp medan ett par andra speciallärare upplever att det är utmanande att nå den professionella hjälpen som eleverna behöver många gånger.

Jag menar att ett problem kan uppstå NU och då behöver man ha resurser direkt. Då hjälper det inte hur kunnig man är pedagogiskt, man behöver få professionell hjälp. Det behövs kuratorer och psykologer, nu har vi ju fått lite bättre samarbete och har en kurator här i huset en dag i veckan men en dag är för lite. (S6)

Att det skulle behöva finnas fler vuxna i skolan är majoriteten av speciallärare överens om. Ett par av dem betonar att de upplever det som om de skulle behöva finnas på flera ställen samtidigt. De nämner behovet av flera skolgångshandledare.

Jo, så det är kanske den där största utmaningen. Att kunna finnas överallt samtidigt. (S4)

En annan form av resursbrist som ett par speciallärare nämner som en utmaning är rasterna. En speciallärare berättar om en utsatt elev som under rasterna blev lämnad ensam, där specialläraren i fråga upplevde ett stort behov av vuxna som övervakar. Mer övervakning under rasterna skulle betyda att elever som bli lämnade utanför eller blir behandlade dåligt skulle uppmärksammas. Specialläraren i fråga insåg att lärarna som skulle vara ute i korridorerna och övervaka inte gjorde det. En annan speciallärare nämner att rasterna går väldigt snabbt och att det är så mycket annat som hör till arbetsuppgifterna också.

Att det måste vara så att då vi rastkustodierar eller är rastvakt, då är man med eleverna. (S3)

Att vi talar hemskt mycket om det att vi borde vara mer lärare ute på rasterna i korridorerna också. Vi har vissa rast turer där vi övervakar, men det är ganska mycket annat man ska sköta under en skoldag, att de där rasterna bara susar iväg. Att jaa... men det är nu det, mera vuxna i skolan. (S7)

Ett par andra speciallärare nämner också ett stort behov av aktiviteter under rasterna för att rasterna skulle fungera bättre än vad de gör idag. Flera av speciallärarna betonar också att en trivsammare miljö skulle påverka elevernas sätt att vara med varandra och det allmänna välmående i skolan.

Kanske rastaktiviteter också, att vi har en del rastaktiviteter men det är en stor skola och det är liksom ett pussel i det här schemat så många gånger så är de här rasterna inte väldigt långa... (S4)

Sen tänker jag rent på den fysiska miljön, jag tror den har en stor inverkan, där jag personligen tycker att det skulle kunna förbättras. (...) Ehm... sen så där överlag, då blir det mera in på det här välmående, så tänker jag nog att mer resurser skulle vara bra. (S7)

En annan form av utmaning med resurser som några speciallärare nämner i samband med det mobbningsförebyggande arbetet är tidsbrist. En speciallärare berättar att hon medverkar i skolans antimobbningsgrupp och att det är svårt att hitta en lämplig tid i lärarnas schema då de alla har möjlighet att träffas. En annan speciallärare betonar att mycket av hennes arbete går åt till annat, som inte har med den pedagogiska delen att göra, och att hon har väldigt långa arbetsdagar för att hinna med allting.

Nå utmaningar är kanske tidsbristen ibland. (...) Och att hitta då den där tiden och att alla i teamet kan träffas. (S7)

Det är väldigt bråttom... Det har blivit långa dagar, sena kvällar men det där arbetet har varit väldigt lite sådant här som pedagogiskt, skolarbete. (S1)

Ett par speciallärare berättar om antimobbningsarbete som att det handlar om att släcka bränder. De förklarar att de inte alltid har tid att förebygga eller göra allt det de skulle ha velat. De släcker akuta bränder istället och de upplever att de behöver mer resurser för att det inte ska börja brinna.

Ja nå nu tror jag att vi, vi, nog är det tidsbrist på något sätt. Det känns nog som om man bara liksom... ibland, känns det ju förstås som att man bara... släcker akuta bränder... och jag tror inte att vi ännu har varit i det tillfället när vi skulle liksom, kunna som vara steget före. (S1)

Ibland känns det som att vi bara får släcka bränder, man vill ha resurser att se till att det inte börjar brinna. (S6)

Stora undervisningsgrupper gör det utmanade att se alla elever och upptäcka mobbning

Några speciallärare upplever att *stora undervisningsgrupper gör det utmanade att se alla elever och upptäcka mobbning*. Som nämndes under resursbristen upplever flera speciallärare att de är för några vuxna i skolan. Därtill upplever flera speciallärare att

de allmänna undervisningsgrupperna skulle behöva vara mindre, både för att ämneslärarna skulle hinna se alla och för att mobbning och andra problem skulle komma till personalens kännedom snabbare.

Jag tycker de här undervisningsgrupperna skulle borde bli mindre. (S4)

Sen förstås allt sådant här som att inte ha för stora klasser eller grupper, så att lärarna ändå hinner se alla. (S7)

En av speciallärarna, som tidigare arbetat som ämneslärare, berättar att de mindre undervisningsgrupperna var en av orsakerna till att hon ville jobba som speciallärare. Som ämneslärare kände hon att hon inte lärde känna grupperna så bra, både på grund av att de var så stora grupper och på grund av att hon hade många olika grupper och inte träffades lika ofta som hon gör i sin lilla grupp i specialundervisningen.

Jag hann aldrig lära känna dem ordentligt, de där eleverna så bra som man gör då man har egen klass. (S2)

Vad gäller stora undervisningsgrupper tar en speciallärare också fasta vid den utmanande gruppdynamiken. Hon förklarar att gruppen är viktig och att det ofta är problem med gruppdynamiken, vilket hon upplever att de borde få handledning i. Hon berättar också att det oftast fungerar bättre i årskurs sju men att det i årskurs 8–9 finns elever som ändrar sitt beteende och en gruppdynamik kanske endast fungerar en vecka.

Gruppen är ju viktig. Där skulle man också kanske behövs som på något sätt fortbildning och kunskap som lärare. Att få dem att fungera. (...) Det blir nya grupper, nya konstellationer, nytt... det händer saker. Det som fungerat bra förra veckan, funkar kanske inte alls idag. Det är ju så med människor. Att det är som ett evigt arbete att, att det blir som inte färdigt. (S1)

5 Diskussion

I detta kapitel görs tolkningar som speglas i relevant forskning inom området. Inledningsvis diskuteras avhandlingens resultat, följt av diskussion kring avhandlingens metod. Avslutningsvis presenteras avhandlingens slutsats och förslag på vidare forskning inom området.

5.1 Resultatdiskussion

Resultatdiskussionen görs enligt samma ordning som resultatredovisningen i föregående kapitel. I resultatdiskussionen presenteras tolkningsaspekter där strävan är att binda ihop resultaten med tolkningen.

5.1.1 Speciallärares definition av mobbning

Resultaten visar att speciallärarna definierar mobbning som ett upprepat beteende som uttrycks på olika sätt, det vill säga verbalt, socialt, psykiskt och fysiskt. Den fysiska mobbningen har dock minskat. Mobbning innebär utsatthet i ett ojämlikt maktförhållande där tolkningen och upplevelsen hos den utsatta är individuell och kan styras av känslor och tidigare utsatthet. Speciallärarna definierar mobbning på ett liknande sätt med en del olikheter och nyansskillnader. Majoriteten av speciallärarna ser mobbning som ett fenomen där någon blir utsatt upprepade gånger. Då jag granskar speciallärares definition av mobbning som en helhet inser jag att samtliga speciallärare nämner denna aspekt som en av den första definitionen under intervjuerna. Därför kan det tolkas som om denna aspekt är speciellt betydande för speciallärares definition av mobbning. Ett upprepat beteende ingår även i flera forskares definition av mobbning (se t.ex. Esebensen & Carson, 2009; Horton, 2019; Menesini & Salmivalli, 2017; Olweus, 1996). Eftersom också jag stött på denna definition ett flertal gånger argumenterar jag för att detta är inlärd fakta om vad mobbning innebär. Denna definition anser jag att är vanligt förekommande i såväl forskning som i vardagliga diskussioner om mobbning.

Det är värt att poängtera att endast en av speciallärarna nämner att mobbning sker i ett ojämlikt maktförhållande, vilket jag upplevde som överraskande med tanke på min förförståelse. Speglar man denna aspekt i tidigare forskning ser man exempelvis att Naylor m.fl. (2006) konstaterat att en majoritet av lärarna ser obalans i makt som en definition av mobbning. Inom ramen för Olweus (1996) definition av mobbning är obalansen i maktförhållandet ett krav för att situationen ska definieras som mobbning. Olweus betonar att den som blir utsatt har svårt att försvara sig eller är totalt hjälplös. Detta understryker även Kaski och Nevalainen (2017). Huruvida mobbningen i praktiken alltid sker i ett ojämlikt maktförhållande är värt att diskutera. Ser man såväl på tidigare forskning och resultaten i denna undersökning kan man ifrågasätta hur tydliga ramar för vad som är mobbning det egentligen finns. Som speciallärarna poängterade är mobbningsdefinitionen svår och det viktigt att ta i beaktande den utsattas tolkning och upplevelse av mobbningsituationen, eftersom situationen upplevs på individuella sätt. Ser man på speciallärarnas definition av mobbning som helhet kan det tolkas som om övriga aspekter inom definitionen väger mer än denna. Tidigare forskning tyder också på att begreppet är diffust och att det därför är viktigt att ta varje elevs egen definition i beaktande i en mobbningsituation (Frånberg & Wrethander, 2011). Det kan det vara skäl att kritiskt granska huruvida det är väsentligt att beakta definitionen av mobbning där kravet för en obalans i maktförhållandet ingår. Denna tolkning får mig att reflektera kring huruvida en situation kan definieras som mobbning fastän den utsatta kan försvara sig.

Som nämndes tidigare kan man i resultaten av denna avhandling också notera att flera speciallärare upplever definitionen av mobbning som svår. Detta kan tolkas som om gränsen för vad som är mobbning inte är så tydlig. Eftersom mobbningen kan ta sig uttryck på olika sätt samtidigt som definitionen upplevs utmanande kan man argumentera för att det inte finns en tydlig skillnad mellan olämpligt beteende och mobbning. Resultat från Lees (2006) studie visar också att lärare upplever definitionen av mobbning som utmanande och att det förekommer skillnader i lärares tolkningar. Esbensen och Carson (2009) betonar att det finns en brist kring förståelsen av mobbningsfenomenet i allmänhet och en delad förståelse av mobbningsens specifika definition. Att speciallärarna upplever att det är viktigt att ta i beaktande den utsattas definition tydliggjordes. Speciallärarna ser tolkningen och upplevelsen av utsattheten som individuell. Därtill kan man reflektera kring huruvida den utsattas definition av

mobbing är den som i verkligheten är relevant i en mobbningsituation. Några av speciallärarna berättar att de varit med om situationer där de haft en annan åsikt än eleverna, det vill säga huruvida situationen räknades som mobbing eller inte.

Speglar man speciallärarnas perspektiv på mobbing i Bronfenbrenners (1979) socialekologiska systemteori kan man konstatera att perspektiven motsvarar varandra. Tolkningen grundar sig i speciallärarnas definitionsbeskrivningar, där de nämner att utsattheten sker då individer växelverkar med varandra i olika miljöer. De nämner inte direkt vad mobbningen grundar sig i men utgående från deras definitioner kan det tolkas som om mobbningen kan beskrivas utgående från olika system i samhället. Denna tolkning grundar sig i att speciallärarna beskriver ett accepterat beteende som samhället inte tidigare tolererat, att mobbningen ändras i takt med samhället och att mobbningen sker i människors växelverkan i olika system. Detta kan också jämföras med Swearer och Hymels (2015) uttalande om att mobbningen inte är isolerad, eftersom den alltid sker i interaktion med andra människor i olika sammanhang. Vidare beskriver speciallärarna att mobbing kan ta sig uttryck i och utanför skolan samt på nätet. Detta kan tolkas som om mobbing finns överallt i vårt samhälle.

Resultaten i denna avhandling visar att speciallärarna är överens om att mobbing kan ta sig uttryck verbalt, socialt, psykiskt och fysiskt. Värt att nämna är att avsiktligheten inte framgår i speciallärarnas definitioner. Naylor m.fl. (2006) presenterar resultat där endast en fjärdedel av lärarna anser att avsiktlighet ingår i definitionen av mobbing medan det enligt Olweus (1996) definitivt ingår i definitionen. Detta kan både tolkas som att speciallärarna inte upplever mobbing som en avsiktlighet eller att det inte blev nämnt under intervjuerna. Liknande resultat för hur mobbing kan ta sig uttryck beskriver Kaski och Nevalainen (2017) som poängterar att mobbningen kan vara verbal, fysisk och psykisk. I studien av Naylor m.fl. (2006) ser man också att lärare tagit fasta på fysisk och verbal mobbing. Det är också överraskande att speciallärarna inte nämner den sexuella mobbningen som Hallberg (2016) presenterar som den vanligaste formen av mobbing idag. Eftersom speciallärarna inte nämnde olika former av mobbing i detalj tolkar jag det som om det inte var det mest betydande för vad som ingår i definitionen av mobbing enligt speciallärarna. Därtill är detta en kvalitativ studie där djupet av förståelsen betraktas som viktigare än bredden av innehållet. Att den sexuella mobbningen uteblev att nämnas kan även tolkas som om den formen av mobbing inte är vanligt förekommande i de finlandssvenska skolorna

som speciallärarna jobbar i. Denna tolkning grundar sig i ett antagande att speciallärarna nämner former av mobbning de stött på genom sina erfarenheter.

5.1.2 Möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet

I resultaten ser man att speciallärarna upplever kollegialt stöd, mindre undervisningsgrupper och antimobbingsprogram som möjligheter i det mobbningsförebyggande arbetet. Möjligheterna innefattar också personlighet och erfarenhet samt speciallärarnas handledande roll i skolmiljön. Vad gäller det mobbningsförebyggande arbetet menar Pearson (2018) att vi har en begränsad tidigare kännedom om hur speciallärare upplever sin beredskap att förebygga. Det är positivt att speciallärarna ser det kollegiala stödet som en möjlighet. Resultaten tyder på att speciallärarna samarbetar med personer från flera olika yrkesroller i skolan. De upplever samarbetet som välfungerande och ser tydliga styrkor hos varandra som kan vara användbara i olika situationer. Att speciallärarna ser det kollegiala stödet som viktigt för att nå och tackla mobbning upplever jag som avgörande eftersom tidigare forskning påvisar skolans gemensamma ansvar att se till att elever inte blir utsatta för mobbning (Salmivalli m.fl., 2011). Det som speciallärarna inte direkt nämner men som kan tolkas utgående från deras beskrivningar av möjligheter är att det mobbningsförebyggande arbetet är en social verksamhet där diskussion, samarbete, reflektion och gemenskap är av stor betydelse.

Att majoriteten av speciallärarna betonar mindre undervisningsgrupper som en möjlighet att prata tryggt kan upplevas överraskande. Denna tolkning grundar sig i min förförståelse i att användningen av små undervisningsgrupper har minskat i samband med den ökande inkluderingen i dagens skolor. Detta kan även tolkas som om speciallärarna arbetar som specialklasslärare fastän det inte framgick under intervjun. Utöver detta är det värt att poängtera att speciallärarna betonade att mobbningen sker både i och utanför skolan. Detta innebär att elever i en mindre undervisningsgrupp ändå kan bli mobbade utanför skolan eller i skolan men i verksamheten som sker utanför den mindre undervisningsgruppen. Mindre undervisningsgrupper innebär också att eleverna inte får samma möjlighet till sociala samspel som eleverna i den allmänna klassen får, vilket jag utgående från min förförståelse tolkar vara en eventuell faktor som orsakar mobbning. Utgående från speciallärarnas beskrivningar kan trygga

diskussioner i mindre undervisningsgrupper indirekt fungera som möjligheter i det mobbningsförebyggande arbete. Ser man på helheten av beskrivningarna fungerar gruppen som ett tryggt nätverk där eleverna i fråga kan diskutera, rådgöra och öppna upp för händelser, beteenden eller dylikt.

Speciallärarna upplever antimobbningsprogram som ett välfungerande hjälpmedel för att nå och tackla mobbning. Ett antimobbningsprogram baseras på forskning och genom att tillämpa programmet hittar de mycket av mobbningen. Intressant att lyfta fram är att Crothers och Kolbert (2004) redogör för att lärare generellt upplever antimobbningsprogram som mer framgångsrika än vad elever gör. Vidare menar Larsson (2019) att svenska utvärderingar av olika antimobbningsprogram har visat att programmen både innehåller effektiva och ineffektiva insatser och ibland även insatser som kan öka mobbningen. Det skulle vara intressant att diskutera vidare vilka specifika insatser som speciallärarna upplever som bra och effektiva men det nämndes inte under intervjuerna. I resultaten i denna avhandling ser man också att en av speciallärarna poängterar att antimobbningsprogram borde uppdateras oftare. Herkama och Salmivalli (2018) anser att det är viktigt att utveckla och utvärdera programmen med jämna mellanrum. De berättar bland annat att internetanvändningen har blivit väldigt populär bland barn och ungdomar idag, vilket innebär att nätmobbningen har ökat. Det betyder också att antimobbningsprogrammen behöver utvecklas för att nå och tackla den komplicerade mobbningen över nätet. Att det kommer nya fenomen som skolan behöver tackla framgår också i resultaten av denna avhandling. Värt att nämna är att det är oklart vilket antimobbningsprogram och vilken version av det som tillämpas i skolorna där speciallärarna arbetar. Herkama och Salmivalli (2018) nämner dock att 90 procent av grundskolorna i Finland idag tillämpar KiVa programmet och i resultaten nämner en del av speciallärarna både KiVa programmet och Sams programmet. Denna aspekt kan också tolkas som att det antingen är antimobbningsprogrammet som kräver uppdatering eller att det är skolans version av programmet som bör uppdateras.

I resultaten ser man också att speciallärarna upplever att personlighet och erfarenhet stärker hur man når och ingriper i mobbning. Detta visar att möjligheterna i det mobbningsförebyggande arbetet kan variera från person till person. Bland annat berättar en speciallärare om sin egen utsatthet av mobbning, vilket lett till att hon genast ingriper då någon elev exempelvis är ensam. Som Ellmin (2014), Sullivan

(2011) och Naylor m.fl. (2006) konstaterar lägger utsattheten av mobbning djupa spår. Utsattheten av mobbning medför allvarliga kort- och långsiktiga konsekvenser. Det kan tolkas som om tidigare utsatthet ger ett djupare perspektiv på fenomenet. En annan speciallärare menar också att erfarenheten av att känna någon som blivit utsatt kan innebära att man har en djupare förståelse och empati för den utsatta. Vidare betonas erfarenheter i form av lärararbetet där speciallärarna menar att man under arbetslivets gång hela tiden lär sig nya saker som också tangerar det mobbningsförebyggande arbetet. Då jag blickar tillbaka på min förförståelse angående personlighet och erfarenhet inser jag att detta är en aspekt som jag har funderat på mycket. Att speciallärarna betonar att personlighet och erfarenhet kan stärka det mobbningsförebyggande arbetet känns som en bekräftelse av min förförståelse.

Att speciallärarna upplever sin handledande roll som betydlig i det mobbningsförebyggande arbetet kan också noteras i resultaten. Denna kategori beskrivs med nyansskillnader. En speciallärare ser sig själv som en nyckelroll medan en annan beskriver rollen som en mellanhand. Det skulle vara intressant att reflektera kring huruvida denna bild av en handledande roll grundar sig i ett synsätt på den specifika yrkesrollen eller om det är speciallärarnas arbetsuppgifter som avgör. Som Salmivalli m.fl. (2011) poängterar finns det ett gemensamt ansvar i skolan att se till att elever inte blir utsatta för mobbning. Att speciallärarna upplever att de har en handledande roll i skolan kan då ses som en möjlighet för att utveckla det mobbningsförebyggande arbetet och engagera fler vuxna i det. Deras yrkesroll kan således konstateras vara betydande för hur andra vuxna i skolan ser på mobbning.

5.1.3 Utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet

Resultaten visar att speciallärarna upplever mobbningen som svårupptäckt. De ser också resursbristen och de stora undervisningsgrupperna som utmaningar i det mobbningsförebyggande arbetet. Majoriteten av speciallärarna framhäver att det är svårt att veta vad mobbningen grundar sig och hur man ska göra för att tackla den. Det är värt att notera att mobbningen kan upplevas som svårupptäckt eftersom en hel del av personer som blir utsatta inte berättar om utsattheten. I studien av Crothers och Kolbert (2004) framgår det att eleverna sällan berättar om utsattheten, vilket lärarna i den studien också har noterat. Enligt eleverna beror det på en rädsla av att mobbningen

ska förvärras, vilket också lärarna har misstänkt. Detta kan också jämföras med Institutet för hälsa och välfärd (2019) tidigare nationella forskning *Hälsa i skolan*. I enkätundersökningen framkom att 29,1 procent av eleverna i årskurs 8–9 upplever att mobbningen fortsatt eller förvärrats efter att de har berättat om sin utsatthet för någon. Vidare kan denna aspekt också bero på att det mobbningsförebyggande arbetet inte fungerar väl eller att lärarnas kunskaper är begränsade. Sullivan (2011) presenterar resultat där begränsade kunskaper om hur mobbning kan förebyggas samt var mobbningen äger rum resulterar i att lärarna inte kan agera och motarbeta mobbningen.

Resursbristen är en mångfacetterad utmaning i det förebyggande arbetet mot mobbning. Speciallärarna nämner olika vinklar av brist på resurser. Tid, ansvar, kunskap, antal vuxna, olika yrkesroller och rastaktiviteter är perspektiv på resursbrist som speciallärarna betonar. Huruvida resursbristen grundar sig i lärarnas, skolans, kommunens eller regeringens ekonomiska beslut eller andra aspekter är värt att fundera på. För att lösa problemet kring den upplevda resursbristen behöver man ta reda på vad resursbristen grundar sig i. Speciallärarna betonar att det är svårt att hitta den gemensamma tiden, vilket kan tolkas som om det är resurserna som är avgörande och styr det mobbningsförebyggande arbetet. Ellmin (2014) menar att det förebyggande arbetet i skolan ska ske på många olika nivåer. Det ska fungera som ett lagarbete där allt från organisation och ledning till den enskilda klassen och eleven är delaktig. Värt att nämna är att resurser i form av att strukturer inte borde få styra det arbetet. Därtill är resurser ett väldigt brett begrepp som dessutom nämndes av majoriteten av speciallärare, vilket kan tolkas som att det är ett sätt att hänvisa problemet vidare. Huruvida resursbristen beror på verkliga brister i resurser eller felprioriteringar i resurserna är också väsentligt att lyfta fram. Speglar man resursbristen i Bronfenbrenners (1979) socialekologiska systemteori kan man argumentera för att mobbningen sker då personer växelverkar med varandra i olika miljöer vilket även innebär att resurser behöver finnas i alla dessa miljöer. Detta betyder att bland annat lagar, kulturen, politiken, massmedia och kommunen spelar roll för huruvida tillräckligt med resurser sätts på det mobbningsförebyggande arbetet. Betoningen av raster och skolmiljön ger också en uppfattning om att miljön spelar en avgörande roll för huruvida mobbning äger rum.

Att stora undervisningsgrupper dyker upp som en kategori under utmaningar kan också tolkas samman som en resursbrist. Det är överraskande eftersom det tidigare i

resultaten framkom att små undervisningsgrupper ses som en möjlighet. Ser man närmare på resultatet kan man konstatera att denna aspekt grundar sig i speciallärares mångfacetterade yrkesroll. Det speglar både speciallärares anpassade mindre undervisningsgrupper och skolans allmänna stora undervisningsgrupper. Även här är det värt att nämna att det inte framgick att speciallärares skulle ha haft en egen klass.

5.2 Metoddiskussion

Kvalitativ metod användes i denna avhandling. Enligt Patel och Davidsson (2011) är syftet i kvalitativ forskningsmetod att nå en ny och annan form av kunskap än vad man gör med hjälp av kvantitativa metoder. Olsson och Sörensen (2011) poängterar att man genom en kvalitativ metod strävar efter att karaktärisera ett fenomen. Detta gör man genom att söka modeller, kategorier eller beskrivningar som förklarar ett fenomen eller sammanhang, exempelvis genom intervjuer.

Som forskningsansats för avhandlingen användes hermeneutiken. Hermeneutik som forskningsansats lämpar sig då man vill förstå individers upplevelser och handlingar och genom det få en djupare förståelse för dem. Hermeneutiken innefattar att man både fokuserar på helheten och de enskilda delarna. Kvalitativ metod och hermeneutisk forskningsansats var relevanta i denna avhandling, eftersom syftet var att undersöka speciallärares definition av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet. Ödman (2007) redogör för att man som hermeneutisk forskare speglar sina tolkningar i sin förståelse och erfarenhet. Eftersom jag tidigare hade kunskap om ämnet lämpar sig hermeneutiken som forskningsansats. Genom avhandlingsprocessen har syn på forskningsområdet vidgats. Min förståelse för fenomenet mobbning har vidgats genom att jag fått en djupare insikt av speciallärares perspektiv inom området.

Som datainsamlingsmetod valdes semistrukturerade intervjuer. Intervjuer lämpar sig då man vill förstå ett fenomen utgående från en annan persons erfarenhet, skriver Kvale och Brinkmann (2014). Enligt Denscombe (2018) är semistrukturerade intervjuer flexibla och som intervjuare ger man utrymme för intervjupersonen att förklara och utveckla sina tankar och synpunkter. Detta betyder att man ger utrymme

för öppna svar och tolkningar. Värt att poängtera är att intervjuerna som ingår i denna avhandling är utförda av olika intervjuare. Deltagande i Projekt KOMPIS grundar sig i samarbete vid insamlingen av data. Tolkningar av icke verbal kommunikation uteblir då man använder sig av färdigt transkriberat material. Eventuella intressanta följdfrågor inom området uteblir också, då man som forskare inte gör intervjuerna själv. Att de övergripande områdena inom projektet är mobbning, utanförskap, skoltrivsel och mobbningsförebyggande åtgärder är också en aspekt att betona. Detta betyder att en hel del av transkriberade data inte kan kopplas till syfte och forskningsfrågor i denna avhandling och därför inte ingår i resultatredovisningen. För att ta del av andra studier inom datainsamlingen rekommenderas därför läsning av projektets övriga studier⁵.

Vad gäller intervjuernas struktur upplever jag att intervjufrågorna delvist har styrt min analys och därför kan jag argumentera för att liknande material inte lämpar sig för en hermeneutisk ansats. Detta argument grundar sig även i utebliven icke-verbal kommunikation. Efter utförande av intervjuer upplevde jag det som om frågorna hade styrt mer än vad tanken var från början. Eftersom intervjuerna gjordes av olika intervjuare blev också intervjuerna lite olika. Detta betyder bland annat att en del intervjuare hade spunnit vidare på ett ämne medan det i några intervjuer saknades en bit som kunde vara betydande för denna avhandling. För att få tillgång till ett mer väsentligt material kunde striktare riktlinjer för intervjusituationen tillämpas. I en liknande forskning kunde mindre strukturella intervjuer genomföras av en och samma person där syftet med studien har en starkare koppling till intervjufrågorna. Ett annat sätt att få en starkare koppling mellan forskningsfrågor och intervjusvar kunde vara att byta ut syfte och forskningsfrågor.

Resultaten analyserades genom kvalitativ innehållsanalys. Enligt Lundman och Hällgren Graneheim (2017) innebär kvalitativ innehållsanalys att identifiera mönster i textinnehållet och beskriva dess variationer. Larsen (2018) betonar ytterligare att analysen inom kvalitativa metoder innebär att hitta mönster, exempel och att se tendenser. Upplevelsen av användningen av kvalitativ innehållsanalys är att analysen har en tydlig struktur och att det genom analysen blir naturligt att redovisa resultaten.

⁵ Mer information om projektet hittas på <https://blogs2.abo.fi/kompis/>

Under hela avhandlingsprocessen har etiska huvudprinciper tagits i beaktande. Denscombe (2018) menar att etiska huvudprinciper innebär att man som forskare tar i beaktande den etiska aspekter vad gäller deltagarnas deltagande i forskningen. Principerna handlar om att man som forskare skyddar deltagarnas intresse, garanterar frivilligt deltagande, undviker falska löften och följer den nationella lagstiftningen.

5.3 Slutsats, vidgad förståelsehorisont och förslag på fortsatt forskning

Syftet med avhandlingen var att undersöka speciallärares definition av mobbning och vilka möjligheter och utmaningar de upplever i det mobbningsförebyggande arbetet i årskurserna 7–9 i finlandssvenska skolor. Mobbning är och har länge varit ett aktuellt tema på nyhetsrapporteringen och upplevs globalt som ett väldigt utmanande folkhälsoproblem. Tidigare forskning om hur speciallärare definierar mobbning och ser på det mobbningsförebyggande arbetet är dock begränsat. Utgående från denna forskningslucka, tidigare kunskap om mobbning och intresse för området valdes forskningsområdet om speciallärares perspektiv på mobbning.

Undersökningens resultat visar att speciallärarna har ett socioekologiskt perspektiv på mobbning. Mobbning sker då människor växelverkar med varandra i olika system i samhället och är därav beroende av flera personer. Det finns inte direkt tydliga ramar för vad mobbning egentligen innebär men den kan ta sig uttryck genom ett socialt, verbalt, psykiskt och fysiskt upprepat beteende. Speciallärarna nämner inte detaljrika former av mobbning vilket kan innebära att ramen för vad som ingår i definitionen är diffus. Mobbning innebär dock att en eller flera personer blir utsatta i ett ojämlikt maktförhållande. Hur vi definierar mobbning är starkt förknippat med vad vi lärt oss om fenomenet och våra egna erfarenheter. Speciallärarna betonar att en mobbningssituation upplevs på individuella sätt och styrs till stor del av våra känslor och tidigare utsatthet. Därför är det värt att kritiskt granska vems definition av mobbning som är avgörande och vad som ingår i den definitionen. I en mobbningssituation är det dock alltid väsentligt och viktigt att ta i beaktande den utsattas tolkning och upplevelse. Eftersom mobbning lägger djupa spår skulle det även

vara väsentligt att på en samhällelig nivå arbeta kring utsattheten av mobbning trots att en mobbningsituation har slutat äga rum.

Speciallärare ser det mobbningsförebyggande arbetet som en social verksamhet där diskussion, reflektion och samarbete upplevs viktigt. Vad gäller det förebyggande arbetet mot mobbning identifierar speciallärarna fler möjligheter än utmaningar. Trots det kan utmaningarna tolkas vara mer mångfacetterade än möjligheterna. Möjligheter som nämns är erfarenheten av utsatthet av mobbning som kan ge ett djupare perspektiv på fenomenet. Detta kan innebära att man känner en stark empati och förståelse för den utsatta. Arbetserfarenhet eller erfarenhet av mobbning på olika plan ger också verktyg för hur man kan arbeta mobbningsförebyggande. Speciallärare uppskattar antimobbingsprogram som ett välfungerande forskningsbaserat hjälpmedel i det mobbningsförebyggande arbetet men valet av program bör granskas kritiskt. Denna tanke väcker frågor huruvida antimobbingsprogram är anpassade till vårt samhälle och uppdateras i skolor. Utmaningar som har identifierats i avhandlingens resultat bör åtgärdas i mån av möjlighet för ett lyckat mobbningsförebyggande arbete.

Resultaten tyder även på att den främsta utmaningen i det förebyggande arbetet mot mobbning är att fenomenet är svårupptäckt. Detta kan bero på att eleverna inte berättar om sin utsatthet i rädslan om att situationen ska förvärras. Det kan också bero på att det mobbningsförebyggande arbetet inte fungerar eller att lärarnas kunskaper är begränsade. Resursbristen är också en mångfacetterad utmaning i det förebyggande arbetet mot mobbning. Det är väsentligt att ta reda på vad resursbristen grundar sig i, för att kunna lösa detta problem. Detta problem ger uppfattningen om att mobbning är starkt förankrat i individers samspel i olika miljöer. Min bedömning är att praktiska lösningar för hur det mobbningsförebyggande arbetet ordnas är väsentliga. Stora undervisningsgrupper gör det också utmanade att se alla elever och upptäcka mobbning, samtidigt som inkluderingen ger möjlighet till ett mer omfattande socialt samspel. Detta tyder på att fler vuxna som arbetar mot samma mål behövs för ett välfungerande mobbningsförebyggande arbete. Min bedömning är också att prioritera riskfaktorer för mobbning, eftersom mobbningen visar sig vara väldigt svårupptäckt.

Eftersom jag i analysen av resultaten har tillämpat en hermeneutisk forskningsansats redogör jag för min vidgade förståelse för ämnet. Som jag nämnde i inledning av avhandlingen har min förförståelse präglats av egna erfarenheter av mobbning. I

tolkningen av resultaten har jag fått en djupare insikt i vad mobbning kan innebära men också vad den inte innebär. Mobbning kan tolkas och upplevas på individuella sätt, där känslor och tidigare utsatthet kan påverka. Som Lee (2006) skriver är lärares definition och perspektiv på mobbning avgörande för hur de förebygger, hanterar och ingriper i mobbningssituationer. Min förståelse för definitionen av mobbning har fördjupats genom kunskapen om speciallärares nyansskillnader i definitionen. För mig är det överraskande att se att speciallärare inte i hög grad betonar obalansen i maktförhållandet och att avsiktlig och sexuell mobbning helt och hållet utelämnas i definitionen. Det socioekologiska perspektivet som har tolkats spegla speciallärares perspektiv har öppnat upp för riskfaktorer och orsaker till mobbning. Detta perspektiv kan vara betydande för vilka insatser som används för att förebygga mobbning. Vad gäller det förebyggande arbetet mot mobbning är det positivt att se vilka möjligheter som speciallärarna identifierar. Min bedömning är att vi människor oftast har lättare för att identifiera vad som inte fungerar snarare än att reflektera kring vad som är bra. I inledningsskede av denna undersökning antog jag därför att utmaningarna skulle vara fler än möjligheterna. En annan aspekt som utvidgat min förståelse är utmaningarna som speciallärarna upplever i form av resursbrist som tangerar skolmiljön. Detta påvisar hur starkt förankrat skoltrivseln är i mobbning och hur viktigt det är att satsa på fysiska miljöer för elevers välmående. Resultaten i denna avhandling har även bidragit till en djupare förståelse för det viktiga samarbetet som speciallärarna nämner. Det är positivt överraskande att det kollegiala stödet ses som en avgörande faktor i det förebyggande arbete mot mobbning.

Lee (2006) poängterar att alla lärare spelar en viktig roll i det mobbningsförebyggande arbetet. Sullivan (2011) nämner också att många lärare upplever att de inte når mobbningen och att kunskaperna i hur den kan tacklas inte räcker till. Förslag på vidare forskning är att undersöka lärares perspektiv på mobbning och deras kunskaper inom det mobbningsförebyggande arbetet. Som Pearson (2018) redogör finns det fortfarande begränsad forskning kring hur speciallärare definierar mobbning. Därför föreslås också vidare forskning inom detta forskningsområde. För att nå en bredare och djupare kunskap om ämnet skulle det vara intressant att göra en jämförelse av kvalitativa och kvantitativa studier. Eftersom studiens resultat visade på att mobbning sker i individers växelverkan i olika miljöer är det även relevant att undersöka olika roller i mobbningen och hur vuxna i skolan identifierar dessa.

Litteraturförteckning

- Blomqvist, J. (den 17 oktober 2020). Gemensamt nationellt krafttag mot mobbning i skolor – undervisningsminister Andersson: För tillfället har vi jättestora regionala skillnader. *Svenska Yle*.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.
- Crothers, L., & Kolbert, J. (2004). Comparing Middle School Teachers' and Students' Views on Bullying and Anti-Bullying Interventions. *Journal of School Violence, 3*(1), 17–32.
- Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna* (fjärde uppl.). (P. Larson, Övers.) Studentlitteratur.
- Ellmin, R. (2014). *Att förebygga mobbning i skola*. Liber.
- Esbensen, F.-A., & Carson, D. (2009). Consequences of being bullied: Results from a longitudinal assessment of bullying victimization in a multisite sample of American students. *Youth & Society, 41*(2), 209–233.
- Frånberg, G.-M., & Wrethander, M. (2011). *Mobbning – en social konstruktion?* Studentlitteratur.
- Georgiou, S., & Stavrinides, P. (2008). Bullies, Victims and Bully-Victims: Psychosocial Profiles and Attribution Styles. *School Psychology International, 5*, 574–589.
- Hallberg, U. (2016). *Mobbning i skolan – varför och vad gör vi?* Studentlitteratur.
- Herkama, S., & Salmivalli, C. (2018). KiVa antibullying program. i M. Campbell, & S. Bauman (Red.), *Reducing Cyberbullying in Schools: International Evidence-Based Best Practices* (s. 125–134). Academic Press.
- Horton, P. (2019). School bullying and bare life: Challenging the state of exception. *Educational Philosophy and Theory, 51*(14), 1444–1453.

- Institutet för hälsa och välfärd. (2019). *Hälsa i skolan*. Institutet för hälsa och välfärd.
- Kaski, S., & Nevalainen, V. (2017). *Jo riittää – Irti kiusaamisesta ja kiusaajista*. Kirjapaja.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur.
- Lag om grundläggande utbildning. (1998/628). Hämtat från <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980628> den 10 maj 2020
- Lantz, A. (2013). *Intervjumethodik*. Studentlitteratur.
- Larsen, A. K. (2018). *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod* (andra uppl.). (H. Dal n, Övers.) Gleerups.
- Larsson, P. (2019). *Vardagsvåld, mobbning och mobbningsförebyggande arbete i svensk skolkontext*. Åbo Akademi.
- Lee, C. (2006). Exploring teachers' definitions of bullying. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 11, 61–75.
- Lundman, B., & Hällgren Graneheim, U. (2017). Kvalitativ innehållsanalys. i B. Höglund Nielsen, & M. Granskär (Red.), *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård* (tredje uppl., s. 219–234). Studentlitteratur.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*, 22(1), 240–253.
- Naylor, P., Cowie, H., Cossin, F., Bettencourt, R., & Lemme, F. (2006). Teachers' and pupils' definitions of bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 76(3), 553–576.
- Olsson, H., & Sörensen, S. (2011). *Forskningsprocessen: Kvalitativa och kvantitativa perspektiv* (tredje uppl.). Liber.
- Olweus, D. (1996). Bullying at school: Knowledge base and an effective intervention program. *Understanding Aggressive Behavior In Children*, 794, 265–276.

- Olweus, D., & Limber, S. (2010). Bullying in School: Evaluation and Dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(1), 124–134.
- Patel, R., & Davidson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grunder: Att planera, genomföra och rapportera en undersökning* (fjärde uppl.). Studentlitteratur.
- Pearson, S. J. (2018). The Perceptions of School Counselors, Special Education Teachers, and Principals on their Preparedness to be on Anti-Bullying Policies Actors for Students with Disabilities. University of South Carolina.
- Salmivalli, C. (2010). *Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja*. PS-kustannus.
- Salmivalli, C. (2014). Participant Roles in Bullying: How Can Peer Bystanders Be Utilized in Interventions? *Theory Into Practice*, 53(4), 286–292.
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development*, 35(5), 405–411.
- Skolverket (2011). *Rapport 353. Utvärdering av metoder mot mobbning*. Skolverket.
- Sullivan, K. (2011). *The Anti-Bullying Handbook*. SAGE Publications.
- Swearer, S., & Hymel, S. (2015). Understanding the Psychology of Bullying: Moving Toward a Social-Ecological Diathesis–Stress Model. *American Psychologist*, 70(4), 344–353.
- Thomas, H., Connor, J., & Scott, J. (2018). Why do children and adolescents bully their peers? A critical review of key theoretical frameworks. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 53, 437–451.
- Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer* (fjärde uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsstyrelsen. (2014). *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen 2014*. Utbildningsstyrelsen.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The role of teachers in bullying: The relation between antibullying attitudes,

efficacy, and efforts to reduce bullying. *Journal of Educational Psychology*,
106(4), 1135–1143.

Ödman, P.-J. (2007). *Tolkning, förståelse, vetande: Hermeneutik i teori och praktik*
(andra uppl.). Norstedts akademiska förlag.

Bilaga 1. Förfrågan till rektorer om medverkande i intervjustudie

Hej!

Mitt namn är Ronja Laaksonen och jag studerar specialpedagogik vid Åbo Akademi i Vasa. I min pro gradu-avhandling skriver jag om mobbning och fokuserar främst på speciallärares roll i den tematiken. Jag undrar nu om Du kunde tänka dig att delta i en intervju och om jag även kunde intervjua [antal] av dina kollegor vid [skolans namn]? Intervjun spelas in och datainsamlingen tillhör en del av ett större projekt som heter KOMPIS.

Projekt KOMPIS leds av Patrik Söderberg och startades våren 2019. Det är ett forsknings- och utvecklingsprojekt vid Åbo Akademi i ämnet utvecklingspsykologi. Projektets syfte är att utveckla goda modeller för skoltrivsel. Målet är att upprätta nätverk för kunskapsutbyte mellan forskare och verksamma inom den finlandssvenska skolvärlden. Inom projektet intervjuar vi olika yrkesgrupper från högstadieskolor runt om i Svenskfinland och sedan används datainsamlingen till några pro gradu-avhandlingar och "tanketalkon".

Min roll i det hela är att intervjua nio personer i tre högstadieskolor i Åboland. Efter att ha sammanställt datainsamlingen kommer jag att välja ut data från hela projektet som tangerar speciallärare och deras syn på mobbning, som jag sedan skriver om i min gradu. Om ni är med på noterna kontaktar jag gärna personligen dem jag tänkt intervjua. Vid frågor får ni gärna kontakta mig via e-post eller per telefon [nummer]. Roligt om ni kan tänka er att vara med!

Mvh,

Ronja Laaksonen

Bilaga 2. Förfrågan om intresse för deltagande i intervju

Hej och Gott Nytt år!

Mitt namn är Ronja Laaksonen och jag är i slutskedet av mina studier inom specialpedagogik. Därför har jag nu börjat med min pro gradu-avhandling. Temat är mobbning och jag undrar nu om du kunde tänka dig att delta i en intervju? Intervjun spelas in. Denna datainsamling tillhör en del av ett projekt som heter KOMPIS.

Projektet KOMPIS leds av Patrik Söderberg och startades våren 2019. Det är ett forsknings- och utvecklingsprojekt vid Åbo Akademi i ämnet utvecklingspsykologi. Projektets syfte är att utveckla goda modeller för skoltrivsel. Målet är att upprätta nätverk för kunskapsutbyte mellan forskare och verksamma inom den finlandssvenska skolvärlden. Inom projektet intervjuar vi olika yrkesgrupper från olika högstadieskolor runt om i Svenskfinland och sedan används datainsamlingen till några pro gradu-avhandlingar och "tanketalko".

Så min roll i det hela är att intervjua olika yrkesgrupper i högstadieskolor i Åboland. Efter att ha sammanställt datainsamlingen kommer jag att använda data från hela projektet som jag skriver om i min pro gradu. Med andra ord betyder det att någon annan studerande också kan ta del av intervjuerna som jag har gjort. Vid intresse kunde vi träffas redan nästa vecka i [plats och tid]. Om du har frågor får du gärna kontakta mig via e-post eller per telefon: [nummer]. Roligt om du kan tänka dig att vara med!

Mvh,

Ronja Laaksonen

Bilaga 3. Underlag för intervju

1. Hur trivs eleverna i skolan? (...jämfört med andra skolor) Har något ändrats de år som du arbetat på skolan?
2. Pågående samhällsdiskussion om mobbning, utanförskap och mental hälsa (bland annat Vasabladet, Yle). Har du följt den här diskussionen och hur ser du på de här sakerna? Vad upplever du själv som de största utmaningarna för ungas skoltrivsel?
3. Vad är mobbning enligt dig, eller vilka situationer räknar du som mobbning? Finns det andra sociala problem som du inte räknar som mobbning?
4. Hur jobbar ni i er skola? Har ni ett antimobbningsprogram eller annat program för skoltrivsel, och hur fungerar det? Finns det samarbeten med andra skolor eller organisationer?
5. Hur upplever du dina möjligheter och utmaningar i din yrkesroll att stärka skoltrivsel och förhindra mobbning? (resurser, hjälpmedel, direktiv, kollegialt stöd)
6. Upplever du att dina egna erfarenheter/personlighet inverkar på hur du ser på och hanterar mobbning och utanförskap?
7. Om det var upp till dig, var borde din skola eller din kommun satsa mest på när det gäller att främja skoltrivsel och förhindra mobbning och utanförskap? (både på lång sikt och konkret på kort sikt)
8. Har du något tips du vill ge blivande speciallärare? Eller något du vill förtydliga eller tillägga?